

german
cooperation

DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

Implemented by

giz Deutsche Gesellschaft
für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

REPUBLIKA E KOSOVËS/REPUBLIKA KOSOVA/ REPUBLIC OF KOSOVA
QEVERIA E KOSOVËS / VLADA KOSOVA / GOVERNMENT OF KOSOVA
MINISTRIA E TREGTISË DHE INDUSTRIË
MINISTARSTVO TRGOVINE I INDUSTRIJE
MINISTRY OF TRADE AND INDUSTRY

Vlerësimi i shërbimeve ligjore në Kosovë

Nëntor 2022, Prishtinë

Përgatitur nga:

Agon Nixha¹ dhe Emrush Ujkani²

Me kontributin e Departamentit të Tregtisë, MINT

Mirënjohje:

Autorët shprehin mirënjohje të thellë për kolegët nga Departamenti i Tregtisë për mbështetjen e tyre në përpilimin e këtij raporti.

Ky dokument është hartuar me mbështetje financiare të “Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH”

Këndvështrimet e paraqitura në këtë dokument janë të konsulentit dhe nuk paraqesin në asnjë mënyrë pozicionin zyrtar të GIZ.

1 Agon Nixha ka mbuluar Seksionin 3, Trendet Globale në Shërbimet Ligjore; Seksioni 4, Profili Struktural dhe Performanca e Shërbimeve Ligjore; dhe Seksioni 6, Gjetjet kryesore të anketës.

2 Emrush Ujkani ka mbuluar Seksionin 5, Rishikimi Rregullator i Shërbimeve Ligjore.

Përmbajtja

Shkurtesat	05
1. Hyrje	06
2. Metodologjia e Përgjithshme	07
3. Trendet Globale në Shërbimet Ligjore	08
4. Profili Struktural dhe Performanca e Shërbimeve Ligjore	10
5. Rishikimi Rregullator i Shërbimeve Ligjore	17
5.1. Shërbimet Ligjore të Ushtruara Përmes Juristëve	17
5.1.1. Shërbimet Ligjore në Kosovë – Rishikimi Rregullator	17
5.1.2. Shërbimet Ligjore në Bashkimin Evropian	23
5.1.3. Shërbimet Ligjore në Shtetet Anëtare të BE-së	28
5.1.4. Shërbimet Ligjore sipas Marrëveshjes CEFTA	30
5.2. Profesione të lirishtetë: Rishikimi Rregullator	31
5.2.1. Noteria dhe Dispozitat noteriale dhe	31
5.2.2. Përmbaruesit Privatë (Përmbaruesit) dhe Shërbimet e tyre	34
5.2.3. Shërbimet e Ndërmjetësimit	35
6. Gjetjet kryesore të anketës	38
7. Përfundime dhe rekomandime	45
8. Aneksat	48

Figurat dhe tabelat

Figura 1: Personat e punësuar në shërbime ligjore (2018–2020).....12

Figura 2: Madhësia mesatare e ndërmarrjeve ligjore në Kosovë dhe BE.....12

Figura 3: Dendësia e ndërmarrjeve në sektorin e shërbimeve ligjore në Kosovë, BE dhe vende të tjera homologe (2019).....13

Figura 4: Ndërmarrjet e shërbimeve ligjore, sipas gjinisë.....13

Figura 5: Llojet e ndërmarrjeve të shërbimeve ligjore.....14

Figura 6: Ndërmarrjet e shërbimeve ligjore, sipas komunave kryesore.....14

Figura 7: Përqindja e shërbimeve ligjore në VSHB në Kosovë, BE dhe vende të tjera homologe (2019).....15

Figura 8: Indeksi i produktivitetit të punës në shërbimet ligjore.....16

Figura 9: Vendndodhja e kompanive ligjore, sipas rajoneve të Kosovës (në %).....37

Figura 10: Firmat ligjore, sipas periudhës së themelimit (në %).....37

Figura 11: Firmat e shërbimeve ligjore, sipas statusit ligjor.....38

Figura 12: Firmat e shërbimeve ligjore, sipas origjinës.....38

Figura 13: Shërbimet kryesore të ofruara nga kompanitë e shërbimeve ligjore (% e rasteve).....38

Figura 14: Shpërndarja e punësimit, në %.....39

Figura 15: Bashkëpunimi me bashkëpunëtorët ndërkombëtarë në ofrimin e shërbimeve (në %).....39

Figura 16: Niveli i perceptuar i konkurrencës së sektorit në krahasim me BE–në (në %).....39

Figura 17: Ndryshimi i qarkullimit në 2021 krahasuar me 2019 (në %).....40

Figura 18: Shpërndarja sipas llojit të klientëve (në %).....40

Figura 19: Renditja e pengesave sipas kompanive ligjore (pika mesatare).....41

Figura 20: Kompanitë ligjore me klientë jashtë vendit (në %).....42

Figura 21: Klientela e huaj sipas vendit të origjinës (në %).....42

Figura 22: Mjetet e ofrimit të shërbimeve (në %).....43

Figura 23: Mjetet e përdorura për të identifikuar klientin (në % të rasteve).....43

Tabela 1: Numri i ndërmarrjeve ligjore aktive, sipas burimit (2018–2020).....11

Tabela 2: Ndërmarrjet e shërbimeve ligjore të regjistruara dhe të mbyllura.....11

Tabela 3: VSHB e shërbimeve ligjore (2018–2020).....15

Tabela 4: Ofruesit e licencuar të shërbimeve ligjore në Kosovë.....16

Shkurtesat

AI	Inteligjencë artificiale
CAGR	Norma vjetore e përbërë e rritjes
CEFTA	Marrëveshja e Tregtisë së Lirë të Evropës Qendrore
BE	Bashkimi Evropian
PBB	Prodhimi i Brendshëm Bruto
VSHB	Vlera e Shtuar Bruto
ASK	Agjencia e Statistikave të Kosovës
OAK	Oda e Avokatëve të Kosovës
ARBK	Agjencia Kosovare për Regjistrimin e Bizneseve
SH.P.K	Shoqëri me përgjegjësi të kufizuar
MINT	Ministria e Industrisë, Ndërmarrësisë dhe Tregtisë
NACE	Klasifikimi Statistikor i Veprimtarive Ekonomike në Komunitetin Evropian
MSA	Marrëveshja e Stabilizim Asociimit
ATK	Administrata Tatimore e Kosovës
MB	Mbretëria e Bashkuar

1. Hyrje

Ligjet dhe rregulloret përbëjnë themelet e një ekonomie të zhvilluar, duke luajtur një rol jetik në mbrojtjen e të drejtave të qytetarëve, bizneseve dhe institucioneve. Një funksionim i mirë dhe efektiv i sektorit të shërbimeve ligjore është thelbësor për zbatimin e ligjeve dhe rregulloreve dhe gjithashtu thelbësor për një rritje ekonomike të qëndrueshme. Shërbimet ligjore përfshijnë shërbimet e këshillimit dhe përfaqësimit dhe një gamë të gjerë aktivitetesh të tjera që lidhen me administrimin e drejtësisë. Avokatët, noterët, përmbaruesit privatë, këshilltarët ligjorë – për të përmendur disa, janë të gjithë praktikues që operojnë në fushën e shërbimeve ligjore. Ekziston një debat i vazhdueshëm dhe i përhapur në lidhje me rregullimin e shërbimeve ligjore në shumë juridiksione në mbarë botën. Një temë e përsëritur në këtë debat ka qenë arsyetimi i rregullimit të sektorit. Rregullimi shpeshherë është justifikuar mbi bazën e tre objektivave kryesorë që përfshijnë asimetrinë e informacionit ndërmjet klientëve dhe ofruesve të shërbimeve ligjore, eksternalitetet (ndikimi mbi palët e treta) dhe krijimi i vlerës për shoqërinë duke pasur parasysh që shërbimet ligjore gjenerojnë të mira publike. Vlen të theksohet se lloji i veprimtarisë brenda sektorit të shërbimeve ligjore është thelbësor në përcaktimin e nivelit të rregullimit. Çështjet penale, për shembull, ndryshojnë dukshëm nga çështjet tregtare, si për nga natyra ashtu dhe nga implikimet që ato kanë në shoqëri, dhe si të tilla zakonisht rregullohen ndryshe.

Që sektori i shërbimeve ligjore të funksionojë mirë dhe t'i shërbejë qëllimit të tij, ai duhet të ketë rregullore që krijojnë një fushë loje të barabartë dhe promovojnë konkurrencën e ndershme dhe inovacionin në dobi të publikut. Rregulloret joproporcionale mund të jenë të rrezikshme dhe të pengojnë rritjen e sektorit. Duke pasur këtë parasysh, arritja e balancës së duhur rregullatore është e nevojshme për të nxitur rritjen e sektorit.

Si çdo sektor i shërbimeve në Kosovë, edhe sektori i shërbimeve ligjore has në barrierat e llojeve të ndryshme. Në veçanti, Kosova ka arritur pak progres në identifikimin dhe adresimin e pengesave që lidhen me të drejtën e themelimit dhe lirisë për të ofruar shërbime dhe në harmonizimin e pjesëve të legjislacionit të sektorit të shërbimeve me *acquis*-në e BE-së, sipas zotimeve në Marrëveshjen e Stabilizim Asociimit (MSA). Për të identifikuar barrierat rregullatore më urgjente dhe barrierat e tjera, për të analizuar shkallën e përafrimit me *acquis* të BE-së dhe për të kuptuar më mirë specifikat e shërbimeve në Kosovë, Departamenti i Tregtisë i Ministrisë së Industrisë, Ndërmarrësisë dhe Tregtisë (MINT) ka filluar të kryejë një sërë vlerësimesh specifike sektoriale. Ky raport i veçantë analizon sektorin e shërbimeve ligjore dhe është i tretë në këtë seri pas kontabilitetit dhe auditimit dhe logjistikës. Ngjashëm me dy vlerësimet paraprake, ky vlerësim hedh dritë mbi strukturën dhe performancën e sektorit ligjor, analizon kuadrin rregullator përkatës për shërbimet ligjore në kontekst të *acquis* të BE-së dhe identifikon barrierat kryesore të ofruesve të shërbimeve ligjore.

Pjesa tjetër e këtij raporti është strukturuar si më poshtë. Seksioni 2 ofron një pasqyrë të përgjithshme të metodologjisë së përdorur për të kryer këtë analizë. Seksioni 3 thekson trendet kryesore globale që karakterizojnë shërbimet ligjore. Seksioni 4 ofron një përmbledhje të strukturës dhe performancës së sektorit, duke u mbështetur në statistikat makro nga burime administrative. Seksioni 5 diskuton kryesisht kornizën rregullative të shërbimeve ligjore si në Kosovë dhe BE dhe bën krahasime përkatëse ndërmjet të dyjave. Seksioni 6 paraqet gjetjet kryesore të një ankete të kryer me një mostër të ofruesve të shërbimeve ligjore. Seksioni 7 paraqet përfundimet kryesore.

2. Metodologjia e Përgjithshme

Për të marrë njohuri përkatëse dhe për të kuptuar më mirë sektorin e shërbimeve ligjore, ne kemi ndërmarrë hapat e mëposhtëm kërkimor: (i) hulumtim në zyrë; (ii) intervista të hapura me palët e interesuara përkatëse; (iii) një anketë gjysmë e strukturuar online/telefonike; dhe së fundi (iv) një takim validimi me përfituesin. Të gjitha këto burime informacioni të kombinuara kanë mundësuar një analizë gjithëpërfshirëse të sektorit.

Siç ndodh zakonisht, hulumtimi në zyrë u krye në fillim të analizës. Së pari, u konsultuan raporte dhe studime të ndryshme për të përcaktuar bazat konceptuale të sektorit dhe për të shqyrtuar trendet dhe zhvillimet ndërkombëtare. Së dyti, korniza përkatëse legjislative dhe institucionale e Kosovës është rishikuar dhe krahasuar me acquis të BE-së për të identifikuar fushat që kanë nevojë për harmonizim në të ardhmen. Informacioni i mbledhur përmes hulumtimit në zyrë u analizua nga afër, u ruajt dhe u klasifikua bazuar në burimin, rëndësinë dhe besueshmërinë. Ky proces, ndër të tjera, shërbeu si bazë për kërkimin parësor dhe aktivitetet e tjera të mëvonshme të kryera në këtë analizë.

U organizuan dhe u zhvilluan takime (intervista) të hapura ballë për ballë me palët institucionale të interesuara të identifikuara. Shihni listën e palëve të interesuara të intervistuar në Aneksin 1. Së bashku me përfaqësuesit e MINT-it, para mbajtjes së këtyre takimeve, u përgatit një sërë pyetjesh udhëzuese. Paralelisht janë kontaktuar zyrtarë nga Agjencia për Regjistrimin e Bizneseve të Kosovës (ARBK), Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK) dhe Administrata Tatimore e Kosovës (ATK) për të dhëna statistikore dhe materiale të tjera relevante të këtij lloji.

Për të kërkuar informacion më të detajuar mbi performancën dhe barrierat e sektorit, është kryer një anketë online/telefonike me 83 firma ekonomikisht aktive të shpërndara në rajone të ndryshme të Kosovës që operojnë në fushën e shërbimeve ligjore. Mostra është nxjerrë kryesisht nga bazat e të dhënave të ofruara nga shoqatat përkatëse të sektorit. Kërkimi në internet u përdor gjithashtu për të gjetur informacionin e kontaktit për firmat e përzgjedhura.

Një draft pyetësor u hartua për anketën (shih Aneksin 2). Ky draft u pilotua fillimisht me një ofrues shërbimi për të siguruar që të gjitha pyetjet të ishin të qarta dhe të drejtpërdrejta. Finalizimi i pyetësorit është bërë në bashkëpunim me Departamentin e Tregtisë.

Pasi pyetësori u finalizua, ai u shpërnda online nëpërmjet një e-maili zyrtar për të gjitha firmat e përzgjedhura, së bashku me udhëzime të detajuara se si ta plotësonin atë. Atyre firmave që u përpoqën të plotësonin saktë pyetësorin iu dha ndihmë e mëtejshme përmes telefonit. Procesi i anketimit është monitoruar vazhdimisht për të verifikuar në kohë saktësinë e përgjigjeve të dhëna në pyetësorët e plotësuar. Pyetësori me të dhënat e mbledhura u fut automatikisht në një bazë të dhënash në excel dhe u etiketua në përputhje me rrethanat. Pas adresimit të disa gabimeve të vogla të specifikimeve, u prodhuan tabela dhe grafikone përshkrues. Në fund, u organizua një takim me përfituesin për të validuar gjetjet e gjeneruara dhe draft raporti u nda për komente me hisedarët e intervistuar.

3. Trendet Globale në Shërbimet Ligjore

Tregu global i shërbimeve ligjore u vlerësua të ishte rreth 713.7 miliardë dollarë amerikanë në vitin 2020, duke u rritur me një normë të CAGR prej 3.4 për qind që nga viti 2015.³ Fusha të veçanta të shërbimeve ligjore kanë shënuar rritje më të shpejtë se të tjerat. Kompanitë e mëdha shumëkombëshe dhe kompanitë e mesme nga industri të ndryshme, të cilat përbëjnë pjesën më të rëndësishme në kërkesën për shërbime ligjore, kanë treguar një interes në rritje për pranimin e shërbimeve në përputhshmërinë rregullative dhe globale, shkrirjet dhe blerjet dhe çështjet gjyqësore. Përveç kësaj, ka pasur një kërkesë në rritje për ofrues të shërbimeve ligjore që kanë gjithashtu ekspertizë industriale, tregtare dhe jo juridike. Pritshmëritë në ditët e sotme janë që të kemi një sërë shërbimesh (jo vetëm ligjore) në një paketë të vetme.⁴ Kjo është diçka që firmat tradicionale ligjore e ofrojnë shumë rrallë.

Meqenëse kostot për shërbimet ligjore po rriten, po shfaqen modele të reja të shërbimeve ligjore. Ka një trend në rritje për të kërkuar ndihmë nga ofruesit e shërbimeve jo të licencuar, duke përfshirë faqet e internetit të vetëndihmës ligjore, asistentët virtualë dhe shitësit ligjorë të jashtëm (offshore) për çështje ligjore më pak serioze si ligji i kontratave, ligji për patentat, ligji i falimentimit, ligji tatimor dhe rastet e divorcit. Këto modele të reja të shërbimeve ligjore po u mundësojnë popullatave të pafavorizuara të kenë qasje në shërbime me çmime të përballueshme.⁵

Komoditizimi i shërbimeve ligjore është një zhvillim i ri që po rritet dhe pritët të vazhdojë edhe në të ardhmen. Puna juridike, e cila ka qenë kryesisht për shërbimin e personalizuar të profesionistëve juridikë, tashmë në shumë pjesë është standardizuar, duke ulur kështu kërkesën për shërbimet e avokatëve tradicionalë. Ndërsa ky rutinim po paraqet një kërcënim për firmën ligjore konvencionale, nga ana tjetër, ai mund të kontribuojë në reduktimin e mëtejshëm të punës komplekse të juristëve në një lloj produkti të ripërdorshëm, i cili nga ana tjetër do të ishte përfitues për klientët në drejtim të kostove më të ulëta për shërbimet ligjore.⁶

Firmat ligjore po konsolidojnë vazhdimisht praninë e tyre në tregjet ndërkombëtare. Ajo që ato po bëjnë në këtë drejtim është blerja e homologëve më të vegjël në rajone ku ata kanë një prani të kufizuar. Në disa raste të tjera, firmat ligjore po futen në rrjetet ligjore për të ndërkombëtarizuar biznesin e tyre. Marrëveshja e fundit është e dobishme pasi lejon koordinimin qendror, një pikë të vetme faturimi dhe këshilla lokale.⁷

3 Law.com (2021) Tregu Global i Shërbimeve Ligjore (2020 deri në 2030) - Mundësitë dhe Strategjitë me Ndikimin dhe Rimëkëmbjen nga COVID-19.

Në dispozicion në: <https://www.law.com/legalnewswire/news.php?id=2890258>

4 Deloitte (2016) Trendet e së ardhmes për Shërbimet Ligjore - Studim kërkimor global, qershor 2016. Në dispozicion në: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Legal/dttl-legal-future-trends-for-juridik-shërbime.pdf>

5 Autoriteti Rregullator i Avokatëve (2016). Huluntim dhe Analizë Ndryshimi i tregut të shërbimeve ligjore. Në dispozicion në: <https://www.sra.org.uk/globalassets/risk/resources/changing-legal-services-market.pdf>

6 CBA (2012). Trendi kryesor në tregun ligjor. Në dispozicion në: https://www.cba.org/CBAMediaLibrary/cba_na/PDFs/CBA%20Legal%20Futures%20PDFS/Susskind-Linked-eng.pdf

7 The Business Research Company (2021) Pesë trendet kryesore në tregun global të shërbimeve ligjore 2021. Në dispozicion në: <https://finance.yahoo.com/news/top-five-trends-global-legal-163000721.html>

Kontraktimi i jashtëm është një tjetër trend që ka ndikuar në sektorin e shërbimeve ligjore dhe ka kontribuar në ndërkombëtarizimin e tij. Ashtu si kompanitë e tjera, firmat ligjore kontraktjnë jashtë pjesë të proceseve të tyre administrative të biznesit për të ulur kostot e tyre operative. Për më tepër, shumë firma ligjore po kontraktjnë gjithnjë e më shumë një pjesë të biznesit të tyre kryesor të lidhur me punën ligjore. Kontraktimi jashtëm në shërbime ligjore, megjithëse jo një trend krejtësisht i ri, me iniciativat e para të raportuara tashmë në vitet '90, vazhdon të jetë një fenomen në rritje, kryesisht në formën e transferimit në juridiksione të tjera. Nuk ka të dhëna të besueshme dhe të konsoliduara për destinacionet e jashtë kontraktimit; megjithatë, besohet se India, me rreth 80,000 avokatë të rinj çdo vit, është destinacioni kryesor për jashtë kontraktimin e shërbimeve ligjore.⁸

Firmat ligjore kanë investuar më shumë në personel profesional për të menaxhuar operacionet vitet e fundit. Përveç stafit të tyre kryesor administrativ në financa, burime njerëzore, IT, marketing dhe zhvillim biznesi, firmat kanë rekrutuar specialistë me kohë të plotë për funksione si analiza e të dhënave, marrëdhëniet me klientët, vlera e klientëve, inovacioni dhe çmimi.⁹

Ligji po ndërvepron me teknologjinë më shumë se kurrë dhe po ripërcakton se çfarë përbën praktikimi i shërbimeve ligjore. Teknologjia u ofron ofruesve të shërbimeve ligjore mundësinë për të përdorur modele inovative biznesi për të ofruar shërbime në mënyrë efektive dhe për të monitoruar gjendjen e biznesit dhe atë financiare.

Ashtu si në sektorë të tjerë, zhvillimi dhe përdorimi i shërbimeve online në sektorin e shërbimeve ligjore është në rritje, veçanërisht për shkrimin e testamentit dhe këshillat për divorcin dhe fusha të tjera të ngjashme ligjore. Pjesërisht, kjo pasqyron faktin se konsumatorët janë bërë gjithnjë e më të interesuar për shërbime të volitshme dhe me kosto të ulët. Zhvendosja në rritje drejt shërbimeve online, ndër të tjera, ka mundësuar ofrimin e shërbimeve ligjore përtej orarit tradicional të zyrës – gjë që njerëzit, bizneset dhe organizatat e tjera kanë pritur dhe vlerësuar vitet e fundit.¹⁰

Për shkak të incidenteve në rritje të sulmeve kibernetike, një numër në rritje i firmave ligjore po investojnë në teknologjitë e sigurisë së të dhënave për të mbrojtur të dhënat e klientëve të tyre. Përdorimi i teknologjive të tilla po ndodh veçanërisht në mesin e firmave ligjore që merren me çështje penale, pasi ato priren të posedojnë të dhëna të ndjeshme që janë më shpesh të prirura ndaj sulmeve. Disa nga teknologjitë dhe praktikatat e miratuara nga këto firma përfshijnë enkriptimin e e-mailave, autentikimin dyfaktorësh, planet e reagimit ndaj shkeljeve - për të përmendur disa. Përveç adoptimit të teknologjive të sigurisë së të dhënave për të mbrojtur veten dhe klientët e tyre nga sulmet kibernetike, firmat ligjore në mbarë botën janë gjithashtu të specializuara në ofrimin e shërbimeve të këshillimit ligjor të krimt kibernetik për klientët e tyre. Disa forma tipike të krimeve kibernetike përfshijnë përndjekjen kibernetike, falsifikimin, pastrimin e parave dhe të ngjashme.¹¹

8 OBT (2010) Shërbimet Ligjore. Në dispozicion në: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S009-DP.aspx?language=E&CatalogueIdList=93951.65273,16540,41871,2539,28812,5291&CurrentCatalogueIdIndex=0&FullTextHash=&HasEnglishRecord=True&HasFrenchRecord=True&HasSpanishRecord=True#:~:text=28.,Central%20Product%20Classification%20of%201991.

9 Altman Weil (2020) Firmat ligjore në tranzicion 2020. Në dispozicion në: http://www.altmanweil.com/dir_docs/resource/474829CC-0945-4A99-B321-2BFD3DAB146D_document.pdf

10 Autoriteti Rregullator i Avokatëve (2016). Hulumtim dhe Analizë Ndryshimi i tregut të shërbimeve ligjore. Në dispozicion në: <https://www.sra.org.uk/globalassets/risk/resources/changing-legal-services-market.pdf>

11 The Business Research Company (2021) Pesë trendet kryesore në tregun global të shërbimeve ligjore 2021. Në dispozicion në: <https://finance.yahoo.com/news/top-five-trends-global-legal-163000721.html>

Gjatë viteve të ardhshme, si shumë sektorë, sektori i shërbimeve ligjore pritet të përjetojë transformim për shkak të zhvillimeve në inteligjencën artificiale (AI) dhe automatizimin. Ndërsa AI mund të jetë e dobishme për të përshpejtuar dhe automatizuar vendimet, për të rritur cilësinë e punës dhe për të ulur kostot, ajo gjithashtu mund të ketë një efekt negativ në fuqinë punëtore.¹² Rreziku i automatizimit është më i lartë në bashkëpunëtorët profesional ligjorë dhe sekretarët juridikë. Megjithëse, në përgjithësi, rolet e shërbimeve ligjore mund të jenë në një rrezik më të ulët të automatizimit, niveli i ndikimit mund të ketë ende implikime të dukshme për fuqinë punëtore të sektorit. Është vlerësuar se 22 për qind e punës ekzistuese të avokatëve mund të automatizohet në të ardhmen.¹³ Një analizë e kryer në Mbretërinë e Bashkuar parashikon se deri në vitin 2038 sektori i shërbimeve ligjore mund të ketë rreth 20 për qind më pak punësim sesa do të kishte ndryshe për shkak të teknologjisë së re të automatizimit.¹⁴ Pavarësisht pritjeve për ulje të punësimit, rritja e sektorit pritet të vazhdojë.

4. Profili Struktural dhe Performanca e Shërbimeve Ligjore

Ky seksion paraqet strukturën e përgjithshme dhe performancën e shërbimeve ligjore në Kosovë, siç mbulohet nga Grupi 691 i NACE Rev 2. Përveç ofrimit të treguesve që portretizojnë gjendjen e shërbimeve ligjore në Kosovë, ky seksion ofron edhe një perspektivë krahasuese duke prezantuar tregues nga BE-ja dhe vende të tjera homologe. Analiza e dhënë në këtë seksion bazohet kryesisht në statistikën e mbledhura nga burime kryesore administrative.

Në Kosovë, numri i ndërmarrjeve ligjore aktive (ato që gjenerojnë të paktën një qarkullim gjatë vitit) varion në varësi të burimit të të dhënave. Burimet e konsideruara për këtë masë janë Agjencia për Regjistrimin e Bizneseve të Kosovës (ARBK), Administrata Tatimore e Kosovës (ATK) dhe Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK). Tabela 1 krahason numrin e ndërmarrjeve aktive sipas këtyre tre burimeve. Sipas të dhënave të ARBK-së, në Kosovë në vitin 2020 ka pasur 1,657 ndërmarrje ligjore aktive. Të dhënat e ASK-së, në anën tjetër, tregojnë se numri i ndërmarrjeve ligjore aktive në të njëjtin vit ka qenë dukshëm më i ulët (966). Shifra e ofruar nga ATK qëndron diku në mes. Në të tre rastet, numri i sipërmarrjeve aktive është rritur çdo vit në periudhën në shqyrtim. Vërehet se në të dhënat e ASK-së ka pasur një kërcim të madh nga viti 2018 në vitin 2019, që nuk korrespondon me dy burimet e tjera. Pas një analize të kujdesshme të të dhënave, u vërtetua se kjo ndodh sepse shifra e vitit 2018 ka shumë të ngjarë të jetë një pasaktësi statistikore. Një tjetër vëzhgim është se numrat e ARBK-së mund të paraqesin një pamje të ekzagjeruar, duke pasur parasysh se përfaqësuesit e ndërmarrjeve në Kosovë përgjithësisht nuk bëjnë përpjekje për t'i mbyllur zyrtarisht ndërmarrjet e tyre në rastet kur ato pushojnë së funksionuari. Meqenëse ATK ofron një pasqyrë ndoshta më të balancuar në lidhje me numrin e ndërmarrjeve aktive, shifrat e saja u vendosen të përdoren për të gjeneruar densitetin

-
- 12 KPMG (2018). Zhbllokimi i vlerës së inteligjencës artificiale. Në dispozicion në: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/nl/pdf/2018/advisory/unlocking-the-value-of-artificial-intelligence.pdf>
- 13 KPMG (2020) Kontributi i Sektorit të Shërbimeve Ligjore në Mbretërinë e Bashkuar në ekonomi. Në dispozicion në: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/uk/pdf/2020/10/kpmg-contributions-of-legal-services-sector-in-the-uk.pdf>
- 14 Po aty.

e ndërmarrjeve të sektorit dhe madhësinë mesatare të ndërmarrjes të paraqitur më vonë në këtë seksion.

Tabela 1: Numri i ndërmarrjeve ligjore aktive, sipas burimit (2018-2020)

Burimi	2018	2019	2020
Agjencia e Regjistrimit të Bizneseve të Kosovës (ARBK)	1,345	1,511	1,657
Administrata Tatimore e Kosovës (ATK)	1,076	1,241	1,385
Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK)	394	870	966

Burimi: Të dhënat e ARBK, ATK dhe ASK

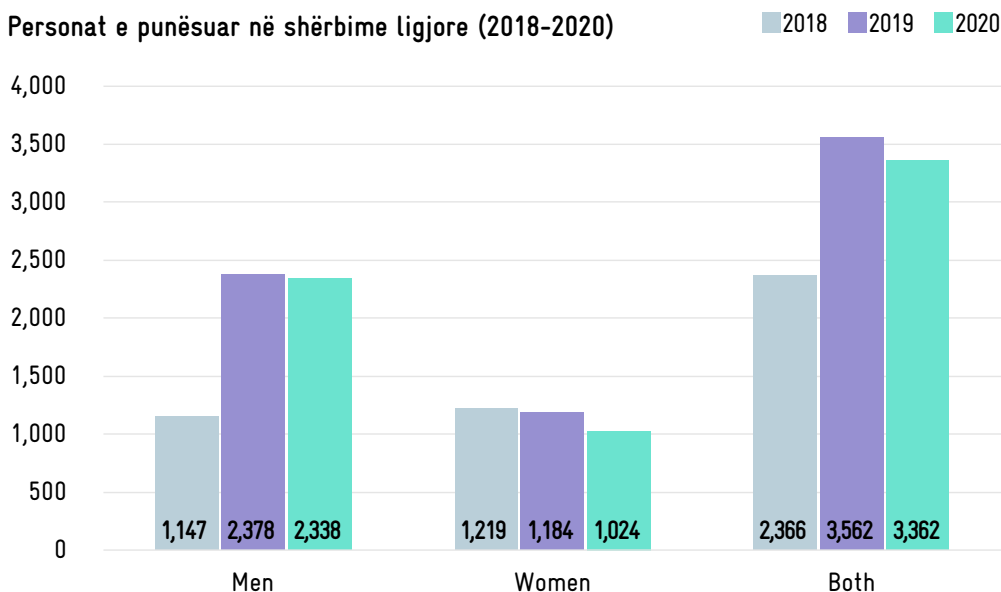
Një tregues që do të tregonte synimin për të hyrë në tregun e shërbimeve ligjore është regjistrimi i ndërmarrjeve të shërbimit ligjor. Tabela 2 tregon numrin e ndërmarrjeve të shërbimit ligjor të themeluara dhe të mbyllura në Kosovë nga viti 2001 deri në vitin 2020, sipas të dhënave të ARBK-së. Gjatë gjithë kësaj periudhe, në Kosovë janë regjistruar gjithsej 1602 ndërmarrje të shërbimit ligjor. Të dhënat e shprehura në mesatare katërvjeçare nxjerrin në pah se ka pasur një rritje të vazhdueshme të numrit të ndërmarrjeve të regjistruara të shërbimit ligjor, duke arritur kulmin prej 607 në periudhën 2017-2020. Nga ana tjetër, numri i ndërmarrjeve të shërbimit ligjor që janë mbyllur gjatë gjithë periudhës në shqyrtim është shumë më i vogël, duke arritur në 226. Siç u theksua edhe më parë, kjo ka shumë të ngjarë të jetë një shifër e nën-raportuar duke pasur parasysh se një numër i madh i ndërmarrjeve që pushojnë së funksionuari nuk e raportojnë përfundimin e aktivitetit të tyre në ARBK. Për më shumë detaje rreth ndërmarrjeve të shërbimit ligjor të krijuar dhe të mbyllur, referojuni Tabelës 2.

Tabela 2: Ndërmarrjet e shërbimeve ligjore të regjistruara dhe të mbyllura

Vitet	Themeluar	Mbyllur
2001-2004	130	12
2005-2008	218	57
2009-2012	281	55
2013-2016	366	60
2017-2020	607	42
Total	1,602	226

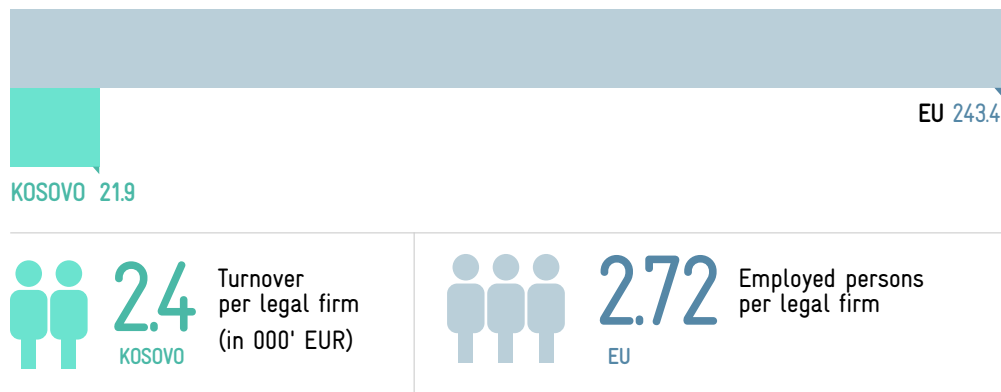
Burimi: Llogaritjet e autorëve bazuar në të dhënat e ARBK-së

Në vitin 2020, sektori i shërbimeve ligjore në Kosovë ka punësuar 3,362 persona; kjo vlerësohet të jetë rreth 1 për qind e numrit të përgjithshëm të të punësuarve në vend. Kur të dhënat u zbërthyen sipas gjinisë, u kuptua se 70 për qind ishin burra, ndërsa 30 për qind gra. Krahasuar me vitin 2019, ka pasur një rënie të lehtë të numrit të personave të punësuar në sektorin e shërbimit ligjor, me shumë gjasa për shkak të pandemisë. Në vitin 2018, sektori punësonte dukshëm më pak persona. Përsëri, kjo shifër duket e dyshimtë dhe si e tillë duhet interpretuar me kujdes. Për më shumë detaje, shihni Figurën 1.

Figura 1: Personat e punësuar në shërbime ligjore (2018-2020)

Burimi: Llogaritjet e autorëve bazuar në të dhënat e ASK-së

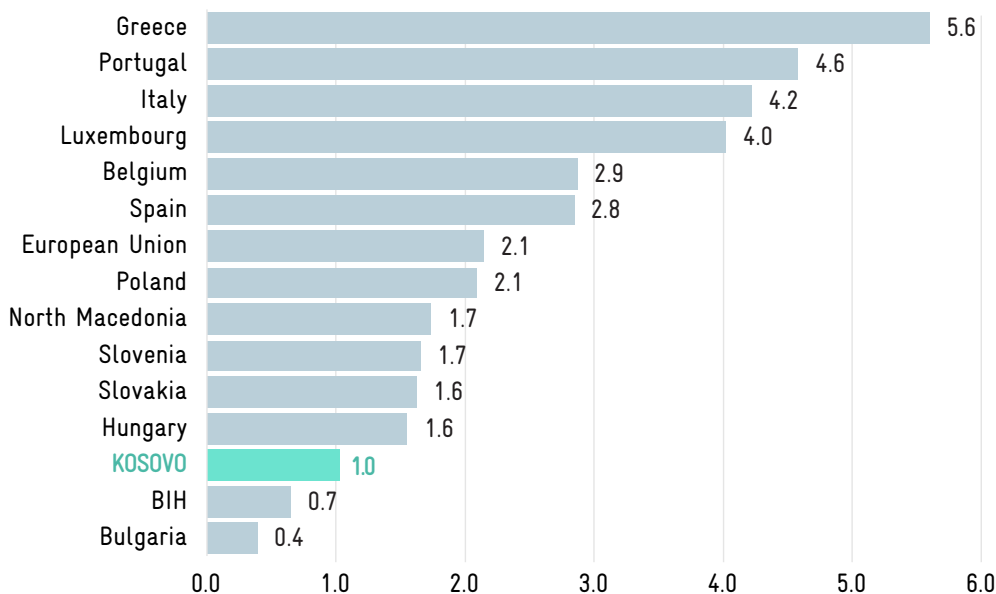
Një ndërmarrje e shërbimeve ligjore në Kosovë, mesatarisht realizon një qarkullim prej 21.9 mijë euro. Në të kundërt, një ndërmarrje që operon në këtë sektor në BE gjeneron një qarkullim që është mesatarisht njëmbëdhjetë herë më i lartë. Për sa i përket punësimit, nga ana tjetër, mesatarja nuk ndryshon shumë. Kjo mospërputhje tregon për faktin se produktiviteti i punës në Kosovë është më i ulët. Për shifra konkrete mbi madhësinë mesatare të ndërmarrjeve ligjore në Kosovë dhe BE, shih Figurën 2.

Figura 2: Madhësia mesatare e ndërmarrjeve ligjore në Kosovë dhe BE

Burimi: Llogaritjet e autorëve bazuar në të dhënat e ASK-së dhe Eurostat-it

Dendësia e ndërmarrjeve në sektorin e shërbimit ligjor, që përfaqëson numrin e ndërmarrjeve të shërbimit ligjor për një mijë banorë të moshës 15-64 vjeç, përdoret si matës përafrues për nivelin e konkurrencës në tregun e sektorit. Në vitin 2019, dendësia e ndërmarrjeve në sektorin e shërbimeve juridike në Kosovë ishte vetëm 1.0 – që është pak më pak se gjysma e mesatares së BE-së. Në këtë aspekt, Kosova krahasohet me Bosnjën dhe Hercegovinën dhe është më e mirë se Bullgaria, ndërsa është dukshëm më keq në krahasim me vendet e tjera homologe të përfshira në analizë (për më shumë informacion, shih Figurën 3).

Figura 3: Dendësia e ndërmarrjeve në sektorin e shërbimeve ligjore në Kosovë, BE dhe vende të tjera homologe (2019)

Burimi: Llogaritjet e autorëve bazuar në të dhënat e ATK, ASK, Eurostat dhe BB

Të dhënat për pronësinë sipas gjinisë, statusit ligjor dhe shpërndarjes gjeografike janë siguruar nga ARBK – kështu që shifrat e paraqitura më poshtë do të jenë sipas këtij burimi.

Figura 4 tregon se 73.7 për qind e ndërmarrjeve ligjore në Kosovë janë në pronësi të burrave, ndërsa 26.3 për qind në pronësi të grave apo të përziera. Megjithatë përqindja e ndërmarrjeve ligjore në pronësi të grave është e ulët, ajo është ende më e lartë në krahasim me raportin e përgjithshëm, i cili lëviz rreth 1:10 në favor të burrave.¹⁵ Vlen të theksohet se ky raport përfshin vetëm ato ndërmarrje për të cilat disponohej informacioni për gjininë e pronarit.

Figura 4: Ndërmarrjet e shërbimeve ligjore, sipas gjinisë

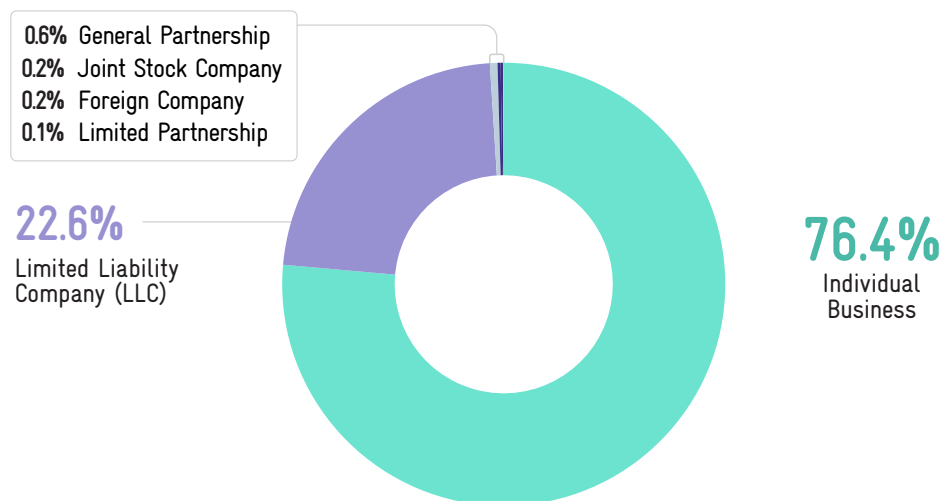

Burimi: Llogaritjet e autorëve bazuar në të dhënat e ARBK-së

¹⁵ Platforma e hapur e biznesit. Në dispozicion në: <https://biznesetehapura.com/en/vizualizimet#>

Të dhënat në Figurën 5 tregojnë se 76.4 për qind e ofruesve aktivë të shërbimeve ligjore janë biznese individuale dhe 22.6 për qind shoqëri me përgjegjësi të kufizuar (SHPK); pjesa tjetër përbëhet nga partneritete të përgjithshme (0.6 për qind), shoqëri të huaja (0.2 për qind), shoqëri aksionare (0.2 për qind) dhe partneritete të kufizuara (0.1 për qind).

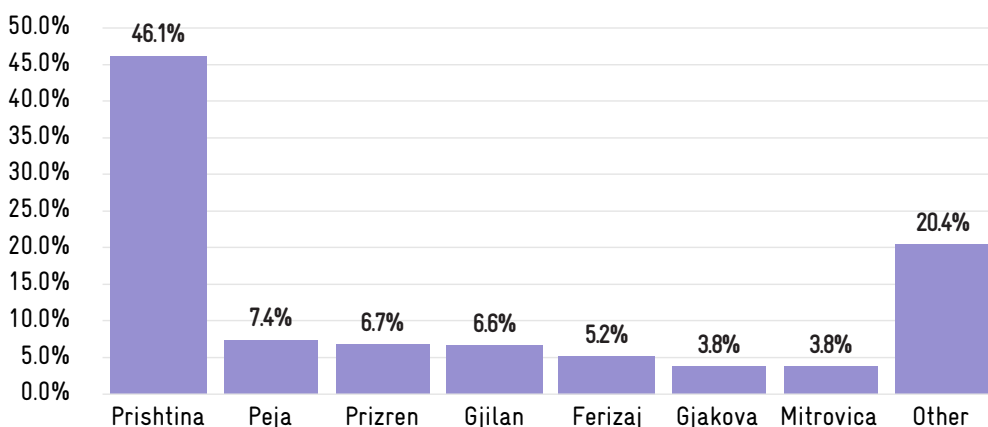
Figura 5: Llojet e ndërmarrjeve të shërbimeve ligjore

Burimi: Llogaritjet e autorëve bazuar në të dhënat e ARBK-së

Më tej, analiza tregon se 46.1 për qind e ndërmarrjeve aktive ligjore ndodhen në Prishtinë. Peja dhe Prizreni janë dy komunat në vijim me 7.4 për qind dhe 6.7 për qind të ndërmarrjeve të shërbimeve ligjore, respektivisht. Për të parë shpërndarjen në komunat e tjera, referojuni Figurën 6.

Figura 6: Ndërmarrjet e shërbimeve ligjore, sipas komunave kryesore

Burimi: Llogaritjet e autorëve bazuar në të dhënat e ARBK-së

Aktiviteti ekonomik i shërbimeve ligjore matet duke përdorur metodën e prodhimit (outputit). Bazuar në këtë qasje, Vlera e Shtuar Bruto (VSHB), e cila është diferenca midis prodhimit dhe konsumit të ndërmjetëm, u krijua për aktivitete ligjore. Në vitin 2020, VSHB-ja në shërbimet ligjore arriti në 10.3 milionë euro. Krahësuar me 2018 dhe 2019, kjo paraqet një rënie prej rreth 21 për qind dhe 37 për qind, respektivisht. Pesha mesatare e shërbimeve ligjore në VSHB-në kombëtare për tre

vitet e fundit (2018-2020) ishte 0.24 për qind. Pesha në vitin 2020 është ulur me 0.11 pikë përqindjeje (pp) krahasuar me vitin 2019, duke treguar se ky sektor është goditur veçanërisht rëndë nga pandemia Covid-19. Gjatë viteve 2018-2020, shërbimet ligjore kontribuojnë mesatarisht rreth 13 për qind në rubrikën “veprimtaritë profesionale, shkencore dhe teknike” dhe 65.6 për qind në sektorin “veprimtaritë ligjore dhe kontabël”. Edhe në këtë nivel, pesha ka rënë ndjeshëm në krahasim me dy vitet e mëparshme. Për informacion më të detajuar, shihni Tabelën 3.

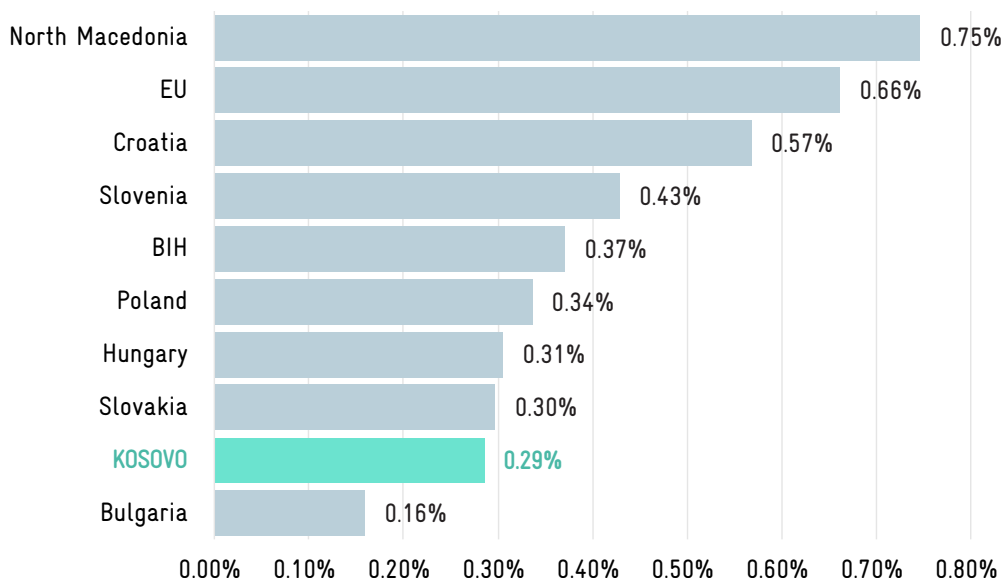
Tabela 3: VSHB e shërbimeve ligjore (2018-2020)

NACE Classification	2018	2019	2020
M: GVA of Professional, scientific and technical activities (in 000s in EUR)	97,762	99,929	107,358
69: GVA of Legal and accounting activities (in 000s EUR)	19,169	19,744	21,990
6910: GVA of Legal activities (in 000s EUR)	12,955	16,290	10,278
National GVA (in 000' EUR)	5,379,793	5,698,635	5,590,522
Share (%) of Legal activities in Division 69	67.6%	82.5%	46.7%
Share (%) of Legal activities in Section M	13.3%	16.3%	9.6%
Share (%) of Legal activities in National GVA	0.24%	0.29%	0.18%

Burimi: Llogaritjet e autorëve bazuar në të dhënat e ASK-së

Në terma relativë, madhësia e shërbimeve ligjore në VSHB-në e Kosovës është afërsisht gjysma e mesatares së BE-së. Në këtë aspekt, Kosova qëndron afër Sllovakisë dhe Hungarisë, ndërsa është më mirë se Bullgaria. Për krahasime të tjera, shih Figurën 7.

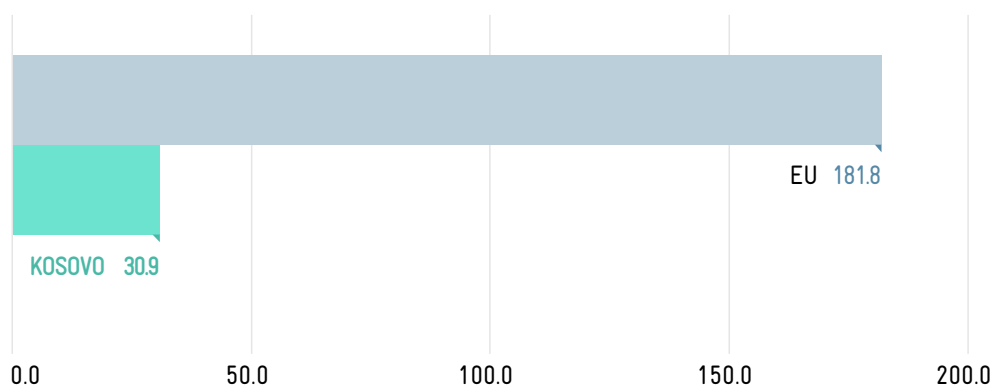
Figura 7: Përqindja e shërbimeve ligjore në VSHB në Kosovë, BE dhe vende të tjera homologe (2019)

Burimi: Llogaritjet e autorëve bazuar në të dhënat e ASK-së dhe Eurostat-it

Produktiviteti i punës i bazuar në vlerën e shtuar është një statistikë e produktivitetit e përdorur zakonisht, që tregon – ndër të tjera – edhe nivelin e efikasitetit. Indeksi i produktivitetit të punës përbën një masë të vetme faktori të performancës, duke lidhur një indeks sasior të prodhimit (vlera e shtuar bruto) me një indeks të vetëm sasior të punës (numri i personave të punësuar). Sa më e lartë të jetë vlera e indeksit, aq më i lartë është produktiviteti. Figura 8 paraqet vlerën e këtij indeksi për shërbimet ligjore në Kosovë dhe BE. Kosova duket se ka një produktivitet shumë më të ulët të punës në shërbimet ligjore në krahasim me BE-në, me vlerën e indeksit të së parës që është gjashtë herë më e ulët se ajo e së dytës.

Figura 8: Indeksi i produktivitetit të punës në shërbimet ligjore

Burimi: Llogaritjet e autorëve bazuar në të dhënat e ASK-së dhe Eurostat-it

Banka Qendrore e Kosovës (BQK) është përgjegjëse për prodhimin e të dhënave të tregtisë së shërbimeve në Kosovë duke përdorur metodologjinë BPM6 nga Fondi Monetar Ndërkombëtar (FMN). Të dhënat e tregtisë së shërbimeve të prodhuara nga ky institucion nuk janë të ndara për të treguar fluksin e tregtisë në shërbimet ligjore.

Në Kosovë, njëllor si vendet e tjera, pothuajse të gjitha aktivitetet në fushën e shërbimeve ligjore kërkojnë licencim për të mundësuar ushtrimin e profesionit. Tabela 4 tregon numrin e ofruesve të shërbimeve të licencuara të ndara sipas fushës së shërbimeve ligjore. Shumica (1,162) përbëhet nga avokatë, të ndjekur nga noterët (57), përmbauesit privatë (41) dhe administratorët e falimentimit (18). Në rastin e noterëve dhe përmbauesve privatë, ekzistojnë kuota përkatëse për numrin maksimal të lejueshëm të ofruesve të shërbimeve. Kriteri kryesor për vendosjen e kuotës është numri i popullsisë. Sipas vendimeve në fuqi, duhet të ketë një noter për 10 mijë banorë dhe një përmbaues privat për 20 mijë banorë. Në të dyja rastet, numri aktual është shumë nën maksimumin e lejuar, duke çuar në reduktim të efikasitetit ekonomik dhe qasje të kufizuar në shërbime në tregjet përkatëse.

Tabela 4: Ofruesit e licencuar të shërbimeve ligjore në Kosovë

Legal Field	#
Lawyers	1,162
Notaries	57
Private enforcement agents	41
Bankruptcy administrators	18

5. Rishikimi Rregullator i Shërbimeve Ligjore

— 5.1. Shërbimet Ligjore të Ushtruara Përmes Juristëve

Një nga objektivat specifike të detyrës është kryerja e analizave sektoriale të shërbimeve në sektorin e shërbimeve ligjore për sa i përket performancës së sektorit, barrierave në tregti dhe harmonizimit me *acquis* të BE-së (*acquis* relevante për ofrimin e shërbimeve ligjore, përafrimi me Direktiven e shërbimeve të BE-së, Ligjin për Shërbime të Kosovës dhe kërkesat e CEFTA-s).

Shërbimet ligjore të ofruara përmes avokatëve dhe profesioneve të lira ligjore në Republikën e Kosovës rregullohen me legjislacionin primar dhe sekondar. Prandaj, qëllimi kryesor i këtij dokumenti qëndron në analizën e shërbimeve ligjore se si ato janë të rregulluara në rastin e Kosovës. Duke marrë parasysh faktin se Kosova është pjesë e proceseve integruese në Bashkimin Evropian dhe anëtare e CEFTA-s, atëherë analiza e shërbimeve ligjore në Kosovë do të bëhet në frymën se si këto shërbime janë të rregulluara në nivel të BE-së dhe gjithashtu në kornizën ligjore të CEFTA-s.

Shërbimet ligjore në nivel të BE-së janë brenda fushëveprimit të lirisë së ofrimit të shërbimeve dhe mbi këtë bazë BE-ja ka miratuar vetëm disa direktiva si legjislacioni dytësor përmes të cilave ka vendosur disa nga parimet se si këto shërbime mund të ushtrohen në shtetet anëtare të Bashkimit Evropian. Prandaj, për të pasur një pasqyrë edhe më të qartë se si funksionon sektori i shërbimeve ligjore brenda BE-së dhe shteteve anëtare, janë zgjedhur tre shtete anëtare të BE-së si shembuj praktik që do të shtjellohen në këtë raport.

Ekzistojnë pritshmeritë që edhe vendet që synojnë anëtarësimin në BE duhet të fillojnë gradualisht të harmonizojnë legjislacionin kombëtar me atë të BE-së. Nga ky këndvështrim, ky seksion analizon shkallën në të cilën Kosova e ka harmonizuar legjislacionin përkatës (atë të shërbimeve ligjore) me legjislacionin e BE-së (*Acquis* të BE-së). E njëjta gjë do të bëhet edhe gjatë analizës krahasuese me marrëveshjen e CEFTA-s. Ky rishikim analizon fillimisht shërbimet ligjore të ofruara nga avokatët për të parë se në çfarë mase një treg i tillë është i rregulluar dhe i hapur në raport me vendet e treta (kryesisht vendet e BE-së). Më pas vijon me analizën e profesioneve të lira ligjore, si noterët, përmbauesit privatë dhe ndërmjetësuesit.

5.1.1. Shërbimet Ligjore në Kosovë – Rishikimi Rregullator

Profesioni i avokatit në Republikën e Kosovës rregullohet përmes legjislacionit përkatës siç është ligji për avokatinë dhe aktet tjera përcjellëse. Oda e Avokatëve të Kosovës është institucioni i thirrur për të organizuar dhe administruar punën e avokatëve në Kosovë.

5.1.1.1. Legjislacioni

Ligji për Avokatinë - Qëllimi i Ligjit për Avokatinë është të rregullojë kushtet për ushtrimin e avokatisë, mënyrat dhe metodat e punës, të drejtat, detyrimet dhe përgjegjësitë e avokatëve dhe praktikantëve; organizimin dhe punën e Odës së Avokatëve të Kosovës (në tekstin e mëtejme OAK) dhe çështje të tjera të rëndësishme

për ushtrimin e avokatisë. Sipas legjislacionit në fuqi në Kosovë, e drejta për të ushtruar profesionin e avokatit jepet pas regjistrimit në Odën e Avokatëve të Kosovës (OAK).

OAK do të regjistrojë kandidatin i cili i plotëson kushtet e mëposhtme:

- a. Është shtetas i Republikës së Kosovës;
- b. Ka diplomë nga fakulteti juridik në Kosovë ose diplomë nga fakulteti juridik i një shteti të huaj që njihet në pajtim me ligjet që rregullojnë arsimin e lartë në Republikën e Kosovës;
- c. Është plotësisht i aftë për të punuar;
- d. Ka dhënë provimin e jurisprudencës në Republikën e Kosovës;
- e. Nuk është i punësuar;
- f. Nuk ka qenë objekt i procedimit penal apo i gjykuar për veprë penale, nuk është dënuar me burgim deri në një vit;
- g. Është në përputhje me Kodin e Etikës;
- h. Ka një zyrë të përshtatshme për kryerjen e veprimtarive juridike;
- i. Ka kaluar provimin e Kodit të Etikës për Avokatë të OAK-së

Vetëm avokatët kosovarë të regjistruar në OAK mund të ofrojnë ndihmë juridike (kjo përfshin: ofrimin e këshillave dhe mendimeve juridike; përgatitjen e padive, kërkesave, propozimeve, parashtresave, mjeteve juridike dhe parashtresave të tjera; hartimin e kontratave, marrëveshjeve, testamenteve, deklaratave, akteve të përgjithshme dhe konkrete dhe dokumenteve tjera, përfaqësimi dhe mbrojtja e personave fizik dhe juridik, shoqërive tregtare dhe personave të tjerë juridikë para gjykatave dhe organeve të tjera shtetërore).

Profesorët dhe profesorët e asociuar të lëndëve juridike në Republikën e Kosovës janë të autorizuar të japin këshilla juridike dhe mendime juridike me pagesë, por jo forma të tjera të ndihmës juridike, por ata duhet të informojnë OAK-në për aktivitetet e tyre.

Edhe pse avokatët nga vendet tjera që ofrojnë qasje reciproke mund të ushtrojnë profesionin e avokatit në territorin e Republikës së Kosovës. Vendimi për dhënien e qasjes reciproke merret nga Ministria e Drejtësisë me këshillën e Odës së Avokatëve të Kosovës.

Sipas legjislacionit në fuqi avokatët kosovarë mund të jenë të vetëpunësuar ose të ushtrojnë profesionin e avokatit përmes zyrave të përbashkëta të avokatisë, zyrave të avokatisë, ortakërive të përgjithshme, të kufizuara dhe me përgjegjësi të kufizuar. Ushtrimi i profesionit të avokatit mund të kryhet vetëm nga një zyrë.

Kërkesat etike mund të gjenden në Kodin e Etikës dhe në Statutin e Odës së Avokatëve.

Kur bëhet fjalë për zyrat e avokatisë, ato duhet të regjistrohen në një regjistër të mbajtur nga Oda e Avokatëve të Kosovës për t'u licencuar. Oda e Avokatëve të Kosovës lëshon licenca për individë dhe autorizon zyrat e avokatisë.

Ligji për Avokatinë nuk bën dallim ndërmjet rikualifikimit apo ushtrimit të përkohshëm të profesionit të avokatit (transferimit të përkohshëm) apo praktikimit të ligjit ndërkombëtar apo vendor në baza të përhershme, nga një avokat i huaj në Kosovë. Avokatët e huaj që dëshirojnë të praktikojnë të drejtën vendase dhe ndërkombëtare në Kosovë duhet të regjistrohen në Odën e Avokatëve të Kosovës.

Gjithashtu, sipas legjislacionit ekzistues në Kosovë, një avokat i huaj duhet të ketë të drejtën e ushtrimit të profesionit në vendin e tij/saj në mënyrë që të pranohet si avokat i huaj në Kosovë. Megjithatë, çdo avokat i huaj që dëshiron të vendoset në Kosovë do t'i nënshtrohet të njëjtave kërkesa si avokatët vendas. Shtetasi i huaj mund të shërbejë si ndërmjetës në Kosovë në raste individuale dhe me kusht të reciprocitetit, me pëlqimin paraprak nga Ministria e Drejtësisë.¹⁶

Ligji për Avokatinë përcakton si në vijim: Avokati i huaj i cili ka fituar të drejtën për ushtrimin e profesionit të avokatit në shtetin amë, mund të ushtrojë profesionin e avokatit në Republikën e Kosovës në pajtim me kushtet e përcaktuara me Ligjin për Avokatinë dhe aktet tjera të OAK-së. Oda e Avokatëve të Kosovës mban një regjistrë të avokatëve të huaj i cili përmban të njëjtat të dhëna si regjistri për avokatët vendor, si dhe të dhënat për regjistrimin nga autoriteti përkatës i vendit ku avokati është i licencuar dhe informacionet në lidhje me provimin e pranueshmërisë. Provimi i pranueshmërisë organizohet vetëm me kërkesë të paraqitur nga avokatë të huaj. Provimi i pranueshmërisë për avokatë të huaj zhvillohet në njërën nga gjuhët zyrtare të Kosovës dhe përfshin testimin e njohurive bazë në: sistemin juridik të Kosovës, Rregullat dhe procedurat sipas të cilave trajtohet rasti i përfaqësuar dhe Kodi i Etikës dhe sistemi disiplinor i OAK-së. As ligji dhe as statuti i Odës së Avokatëve të Kosovës nuk specifikojnë nëse avokatët e huaj që ushtrojnë të drejtën vendase/ndërkombëtare në baza të përkohshme apo të përhershme duhet të bëjnë testin e pranueshmërisë.

5.1.1.2. Ligji për Avokatinë dhe mangësitë e tij

Sipas OAK-së, ligji në fuqi ka disa mangësi të cilat e bëjnë të nevojshme ndryshimin e tij. Aktualisht, sipas legjislacionit në fuqi, një person mund të licencohet si avokat me vetëm një vit përvojë pune. Sipas OAK-së, ky rregull duhet të ndryshohet dhe në vend të 1 viti duhet të jetë minimumi 3 vite përvojë pune përkatëse.

Oda e Avokatëve të Kosovës konsideron se ligji për Avokatinë, duhet të përcaktojë dy kriteret apo kërkesa administrative: së pari duhet të përcaktojë qartë periudhën deri në të cilën një person mund të licencohet si avokat për të ushtruar profesionin e avokatit në Republikën e Kosovës dhe e dyta, deri në çfarë moshe mund të ushtrojë profesionin e avokatit.¹⁷ Këto dy aspekte ende nuk janë përcaktuar. Një marrëveshje e tillë do të ndihmonte në krijimin e një tregu më konkurrues në fushën e avokatisë por edhe në kontekstin e shërbimeve ligjore që ofrohen nëpërmjet avokatëve. Bëhet fjalë për kriteret administrative. Edhe në vendet anëtare të BE-së, disa kërkesa ligjore dhe administrative zbatohen ndryshe nga njëri shtet anëtar në tjetrin.¹⁸

Duhet theksuar se edhe pse është një kërkesë ligjore, dispozita e “reciprocitetit” për avokatët e huaj nuk është zbatuar asnjëherë. Ka mospërputhje në mes të dispozitave të ligjit, si dhe në mes të ligjit dhe statutit të OAK-së sa i përket çështjes së avokatëve të huaj.

Pasi që ka mospërputhje brenda ligjit për Avokatinë, në të njëjtën kohë ka mospërputhje në mes të ligjit për Avokatinë dhe statutit të OAK-së sa i përket çështjes së avokatëve të huaj. Në ligjin për Avokatinë, fillimisht thuhet se profesioni i avokatit mund të

16 Shënim: Avokati i huaj duhet të ketë kaluar provimin e pranueshmërisë dhe të jetë i regjistruar në OAK për të ushtruar të drejtën e paraqitjes në gjykatë - Rregullorja për Licencimin e Avokatëve të Huaj në Kosovë

17 Shënim: Një kërkesë e tillë është paraqitur gjatë takimit me Odën e Avokatëve të Kosovës.

18 Shih “Vlerësimi i Kornizës Ligjore për Lëvizjen e Lirë të Avokatëve” studimi është financuar nga Komisioni Evropian, Drejtoria e Përgjithshme e Tregut dhe Shërbimeve të Brendshme (MARK-T/2011/071/E)

ushtrohet nga të huajt duke respektuar masat e reciprocitetit¹⁹, pastaj në të njëjtin nen, neni 40 paragrafi 4, kjo e drejtë ‘kufizohet’ vetëm për ata avokatë që vijnë nga shtetet anëtare të BE-së dhe SHBA-të. Gjithashtu, nuk ka asnjë referencë për vendet e EFTA-s (Islanda, Lihtenshtajni, Norvegjia dhe Zvicra) dhe as për Mbretërinë e Bashkuar pasi ato nuk janë anëtare të BE-së. Statuti, nga ana tjetër, e rregullon më tej këtë çështje vetëm për avokatët apo kandidatët nga vendet anëtare të BE-së.

Pa hyrë në detaje dhe duke sjellë argumente shtesë, mendoj se vetëm këto të fundit janë të mjaftueshme për të marrë parasysh nevojën e harmonizimit të ligjit për Avokatinë dhe akteve të tjera që rrjedhin nga ky ligj. E gjithë kjo për të krijuar një siguri më të madhe juridike të paktën në aspektin juridik formal.

Një akt tjetër ligjor i miratuar nga Oda e Avokatëve të Kosovës është Rregullorja për Licencimin e Avokatëve të Huaj në Kosovë, e cila parasheh që avokatët e huaj të kenë të drejtë të ushtrojnë profesionin e avokatit. Në aspektin ligjor kjo rregullore nuk është ligjërish e detyrueshme sepse i paraprin ligjit të miratuar në vitin 2013.²⁰ Rrjedhimisht, Oda e Avokatëve të Kosovës duhet të përgatisë një rregullore të re. Kjo rregullore e re duhet të jetë në përputhje me ligjin në fuqi dhe të harmonizohet gjithashtu me nenet 6 dhe 12 të Ligjit për Shërbimet (që zbaton Direktivën e Shërbimeve të BE-së dhe gjithashtu të transponon Direktivën 77/249/KEE për Shërbimet e Avokatëve).

Kushtet për ushtrimin e profesionit të avokatit në Kosovë

<i>A ka një legjislacion që rregullon sektorin ligjor?</i>	Ligji për OAK Ligji për Shërbimet
<i>Me çfarë titulli avokatët ushtrojnë profesionin e tyre?</i>	Avokat
<i>Si e merr një avokat individual “licencën” për të ushtruar profesionin e avokatit?</i>	OAK do të regjistrojë kandidatin i cili i plotëson këto kushte: (i) Të jetë shtetas i Republikës së Kosovës; (ii) Ka diplomë nga fakulteti juridik në Kosovë ose diplomë nga fakulteti juridik i një shteti të huaj që njihet në pajtim me ligjet që rregullojnë arsimin e lartë në Republikën e Kosovës; (iii) është plotësisht i aftë për të punuar; (iv) Ka dhënë provimin e jurisprudencës në Republikën e Kosovës; (v) nuk është i punësuar; (vi) nuk ka qenë objekt i procedurave penale ose nuk është gjykuar për vepër penale, nuk është dënuar me burgim deri në një vit; (viii) Është në përputhje me Kodin e Etikës; (viii) Ka një zyrë të përshtatshme për kryerjen e veprimtarive juridike; (ix) Ka kaluar provimin e Kodit të Etikës për Avokatë të OAK-së.

19 Shih nenin 40 paragrafi 1 të Ligjit për Avokatinë

20 Shënim: Të njëjtën gjë e ka konfirmuar edhe Oda e Avokatëve të Kosovës gjatë takimit tonë me ta më 22 dhjetor 2021.

Kushtet për ushtrimin e profesionit të avokatit në Kosovë

<i>Sa shpesh duhet të rinovohet licenca?</i>	Nuk është e qartë
<i>A i jep kjo të drejtë mbajtësit për të ushtruar profesionin e avokatit në të gjithë vendin? Nëse licenca juridike e lejon një person të ushtrojë profesionin e avokatit vetëm në një nivel nënkombëtar, ju lutemi shpjegoni kufijtë e juridiksionit</i>	Një avokat i licencuar mund të ushtrojë profesionin në të gjithë vendin
<i>A ka disa aktivitete që janë të “rezervuara” për ata që janë të licencuar për të ushtruar profesionin e avokatit në juridiksion?</i>	Vetëm avokatët kosovarë të regjistruar në OAK mund të ofrojnë ndihmë juridike
<i>A duhet të keni shtetësi vendase për t’u kualifikuar për të ushtruar profesionin e avokatit ?</i>	Po, edhe pse avokatët nga vendet tjera që ofrojnë qasje reciproke mund të ushtrojnë profesionin e avokatit në territorin e Republikës së Kosovës. Vendimi për dhënien e qasjes reciproke merret nga Ministria e Drejtësisë me këshillën e Odës së Avokatëve të Kosovës.
<i>Në cilat forma juridike mund të punojnë avokatët?</i>	Avokatët në Kosovë mund të jenë të vetëpunësuar ose të ushtrojnë profesionin e avokatit përmes zyrave të përbashkëta të avokatisë, zyrave të avokatisë, ortakërive të përgjithshme, të kufizuara dhe me përgjegjësi të kufizuara.
<i>Cilat kërkesa të tjera etike ose rregullatore duhet të përmbushë një avokat i licencuar?</i>	Kërkesat etike janë të përfshira në Kodin e Etikës dhe në Statutin e Odës së Avokatëve të Kosovës
<i>A duhet firmat juridike të marrin një “licencë” (ose leje/miratim) për të ushtruar profesionin e avokatit?</i>	Po, ata duhet të regjistrohen pranë Odës së Avokatëve të Kosovës
<i>Cili autoritet lëshon licenca? A ka autoritete të ndryshme për individët dhe firmat?</i>	Oda e Avokatëve të Kosovës lëshon licenca për individë dhe autorizon zyrat e avokatisë.

5.1.2. Shërbimet Ligjore në Bashkimin Evropian

Avokatët e Bashkimit Evropian (BE), në mënyrë të veçantë mes profesioneve të lira, kanë një regjim të veçantë që rregullon lëvizjen e lirë të avokatëve në BE (në vijim të referuar si “regjimi i BE-së për lëvizjen e lirë të avokatëve”), duke përfshirë direktivat e tyre sektoriale. Udhëzimet aktuale për avokatët dhe shoqëritë ligjore synojnë të përshkruajnë këtë strukturë specifike. Udhëzimet ndahen në shtatë pjesë, si më poshtë:

1. Të jesh avokat – me fjalë të tjera, kush mund të përfitojë nga regjimi i BE-së për lëvizjen e lirë të avokatëve;
2. Deontologjia e dyfishtë – me fjalë të tjera, si të trajtohen konfliktet e mundshme ndërmjet rregullave profesionale nga avokati të ndryshme nën regjimin e BE-së për lëvizjen e lirë të avokatëve;
3. Themelimi – kur një avokat zhvendoset përgjithmonë në një Shtet tjetër Anëtar për të ushtruar profesionin e avokatit në atë shtet nën titullin e tij profesional të origjinës (që mbulohet kryesisht nga Direktiva e themelimit (98/5/EC));
4. Ofrimi i përkohshëm i shërbimeve – kur një avokat ofron shërbime ligjore ndërkufitare përkohësisht nën titullin e tij profesional të origjinës (që mbulohet kryesisht nga Direktiva e Shërbimeve (77/249/EEC));
5. Fitimi i titullit profesional të një Shteti tjetër Anëtar – kur një avokat merr titullin e avokatit në një shtet tjetër anëtar dhe e përdor atë në shtetin pritës, në shtetin e tij anëtar të origjinës ose në çdo shtet tjetër anëtar (me fjalë të tjera, rikualifikim);
6. Avokatët që nuk janë plotësisht të kualifikuar – kur një person me njëfarë trajnimi dhe përvoja ligjore, por që ende nuk është pranuar në një avokat ose nga një shoqëri ligjore si avokat plotësisht i kualifikuar, është në gjendje të përfitojë nga lëvizja e lirë e BE-së (çështja Morgenbesser) ;

Këto aspekte janë përshkruar më hollësisht në Udhëzimet për Avokatitë dhe Shoqëritë Ligjore mbi Lëvizjen e Lirë të Avokatëve brenda Bashkimit Evropian.

Secila nga Direktivat e përmendura në këtë Udhëzues duhet të zbatohet nëpërmjet legjislacionit kombëtar. Vendi i parë për të kërkuar udhëzim në lidhje me interpretimin e dispozitave të një Direktive do të jetë pra legjislacioni kombëtar zbatues për juridiksionin përkatës. Në faqen e internetit të Komisionit, ekziston një faqe që përmbledh dispozitat kombëtare për transpozimin e legjislacionit të BE-së në legjislacionin kombëtar në shtetet e ndryshme anëtare. Përveç kësaj, në vitin 2018, CCBE bashkoi një tabelë përmbledhëse për t’u qasur shpejt në informacionin kryesor mbi rregullat kombëtare/vendore (dhe referencat e tyre përkatëse) të zbatueshme për avokatët që duan të ofrojnë shërbime ose të sistemohen në një vend tjetër në BE.

5.1.2.1. Të jesh avokat

Ekziston një kusht themelor që duhet të plotësohet përpara se një person të mund të përfitojë nga Direktivat: të qenit avokat. Ky kusht është i përbashkët si për Direktivën e Shërbimeve ashtu edhe për Direktivën e Themelimit (Direktivat e Avokatëve). Përkufizimi i termit “avokat”, i cili vijon në seksionin vijues, është i qëndrueshëm në të gjitha këto direktiva.

Vetëm ata persona të njohur nga Direktivat si avokatë mund të përfitojnë nga dispozitat e BE-së për lëvizjen e lirë për avokatët. Direktiva e themelimit përkufizon një avokat duke renditur dy kushte kumulative:

- a. personi duhet të jetë shtetas i BE-së; dhe
- b. personi duhet të mbajë një nga titujt profesional të renditur në Direktivë.

Në të dyja direktivat, termi ‘avokat’ nuk përkufizohet nga fusha ose kohëzgjatja e viteve të praktikës²¹, as nga kualifikimet arsimore apo vitet e studimit, por vetëm nga fakti nëse personi në fjalë mban një nga titujt e njohur profesional ligjor të renditur në Direktivën e themelimit. Titujt i referohen avokatëve plotësisht të kualifikuar. Mbajtja e një titulli të tillë, së bashku me të qenit shtetas i një Shteti Anëtar, i jep të drejtë çdo avokati plotësisht të kualifikuar për të përfituar nga të dyja direktivat e avokatëve. Të drejtat në Direktivat për të krijuar dhe për të ofruar shërbime, që rrjedhin nga nenet 49 dhe 56 të TFBE, mund të pretendohen jo vetëm kundër shtetit pritës, por edhe kundrejt shtetit të origjinës, dhe të dyja duhet të lehtësojnë ushtrimin e lirive themelore të përcaktuara në Traktat.

5.1.2.2. Deontologjia e dyfishtë

Avokatët që ushtrojnë profesionin nën regjimin e BE-së për lëvizjen e lirë të avokatëve u nënshtrohen njëkohësisht dy kodeve profesionale të sjelljes - kodit të shtetit të tyre të origjinës dhe kodit të shtetit pritës - në lidhje me të gjitha aktivitetet e ndjekura në shtetin pritës. Kjo lloj situatë quhet ‘deontologji e dyfishtë’. Deontologjia e dyfishtë²² i referohet nenit 6 të Direktivës së themelimit dhe nenit 4 të Direktivës së Shërbimeve.

Neni 6 i Direktivës së themelimit:

“Një avokat që ushtron profesionin e tij/saj nën titullin profesional të shtetit anëtar të origjinës i nënshtrohet rregullave të sjelljes profesionale të shtetit të tij/saj të origjinës vetëm në masën që këto të mos bien ndesh shprehimisht ose në mënyrë të nënkuptuar me rregullat e sjelljes profesionale të shtetit pritës. Në rast konflikti midis rregullave të sjelljes, rregullat e shtetit pritës mbizotërojnë mbi rregullat e shtetit të origjinës.”

Neni 4 i Direktivës së Shërbimeve:

Në lidhje me përfaqësimin e klientëve në proceset gjyqësore, sipas nenit 4.1, avokati e ushtron atë veprimtari “nën kushtet e përcaktuara” për avokatët e vendosur në shtetin anëtar pritës. “Kushtet e përcaktuara për avokatët e themeluar” në vendin pritës për ndjekjen e një përfaqësimi të tillë përfshijnë rregulla specifike profesionale të lidhura me procedurat në disa juridiksione. Rregullat që konsiderohen si rregulla të procedurës civile ose penale në një Shtet Anëtar mund të konsiderohen si rregulla të sjelljes profesionale në një shtet tjetër anëtar. Avokatët me shërbim të përkohshëm duhet të respektojnë këto rregulla pa marrë parasysh kualifikimin e tyre si rregulla procedurale ose të sjelljes profesionale. Neni 4.2 përcakton se “një avokat që kryen këto aktivitete duhet të respektojë rregullat e sjelljes profesionale të shtetit anëtar pritës.

21 Shënim: Fusha ose kohëzgjatja e viteve të praktikës përcaktohen nga Shoqatat Kombëtare të Avokatëve qoftë përmes ligjit bazë ose statutit.

5.1.2.3. Avokati nga një shtet tjetër anëtar i themeluar sipas titullit profesional të shtetit anëtar të origjinës (Direktiva mbi themelimin)

Kjo kategori rregullohet sipas Direktivës themelimit, titulli i plotë i së cilës është ‘Direktiva 98/5/KE “Për lehtësimin e ushtrimit të profesionit të avokatit në mënyrë të përhershme në një Shtet Anëtar tjetër nga ai në të cilin është marrë kualifikimin’.²² Këtu Direktiva është në dispozicion në të gjitha gjuhët zyrtare të BE-së. Në faqen e internetit të Komisionit, ekziston një faqe që përmbledh dispozitat kombëtare për transpozimin e Drejtës së BE-së në legjislacionin kombëtar në shtetet e ndryshme anëtare. Dy kushte themelore:

- a. të qenit avokat dhe
- b. të qenit i themeluar

Pasi të jetë konstatuar se personi është avokat, oda pritëse e avokatëve duhet të verifikojë themelimin e tij/saj.

Direktiva mbi themelimin përcakton themelimin si ndjekje të ushtrimit të profesionit nga një avokat mbi baza të përhershme në një shtet tjetër anëtar, pa dhënë detaje të mëtejshme. Por neni 10, i cili parashikon drejta të caktuara pas tre vjetësh të një ushtrimi të tillë të përhershëm të profesionit, jep më shumë detaje duke thënë se avokati duhet të ketë ‘ushtruar në mënyrë efektive dhe të rregullt’ veprimtarinë, dhe më tej përcakton se “Ndjekja efektive dhe e rregullt nënkupton ushtrimin aktual të veprimtarisë pa asnjë shprehje përveç asaj që rezulton nga ngjarjet e jetës së përditshme” (neni 10.1 i Direktivës mbi Themelimin).

Deri më tani nuk ka asnjë praktikë të qartë gjyqësore në lidhje me domethënien e këtij formulimi me rastin e përkthimit në rrethanat aktuale të jetës së avokatëve. Megjithatë, ka pasur një rast thelbësor të vendosur nga Gjykata e Drejtësisë së Bashkimit Evropian në një kohë përpara miratimit të Direktivës mbi Themelimin – rasti Gebhard (Rasti C-55/94) – që jep disa tregues të dallimit midis themelimit dhe ofrimit të përkohshëm të shërbimeve nga avokatët. Formulimi është mjaft i përgjithshëm, por Gjykata pohoi se natyra e përkohshme e ofrimit të shërbimeve duhet të përcaktohet ‘në saje të kohëzgjatjes, rregullsisë, periodicitetit dhe vazhdimësisë’; dhe se themelim nënkupton ‘një bazë të qëndrueshme dhe të vazhdueshme’ të veprimtarisë profesionale në një shtet tjetër anëtar.

5.1.2.4. Avokatët nga një shtet tjetër anëtar që ofrojnë shërbime në një shtet anëtar pritës

Avokatët evropianë ruajnë statusin e tyre profesional dhe vazhdojnë t’i nënshtrohen detyrimeve të tyre etike, kur ushtrojnë profesionin në një vend tjetër evropian; ata takojnë kolegët, etikën dhe ligjin profesional të vendit pritës. Ata komunikojnë me gjykatat, qofshin ato civile, penale apo administrative. Ata komunikojnë me qeverinë ose policinë. Në të njëjtën kohë, ata duhet të jenë të vetëdijshëm për dallimet me juridiksionin e tyre vendas dhe të veprojnë në përputhje me rrethanat. Veprimtaria e tyre bazohet në lirinë e ofrimit të shërbimeve (neni 56 i TFBE). Kodi i Sjelljes për avokatët evropianë dhe neni 4 i Direktivës së Shërbimeve përcaktojnë kërkesat:

²² Shih, Direktivën 98/5/EC të Parlamentit Evropian dhe të Këshillit të datës 16 shkurt 1998 për lehtësimin e praktikës së profesionit të avokatit në mënyrë të përhershme në një Shtet Anëtar tjetër nga ai në të cilin është marrë kualifikimin ‘ (OJ L 77 , 14.3.1998, f.36)

Aktivitetet në lidhje me përfaqësimin e një të mbrojturi në procedura gjyqësore ose përpara autoriteteve publike do të ndiqen në çdo shtet anëtar pritës sipas kushteve të përcaktuara për avokatët e themeluar në atë shtet, me përjashtim të çdo kushti që kërkon qëndrimin, ose regjistrimin në një organizatë profesionale, në atë shtet. Një avokat që ndjek këto aktivitete respekton rregullat e sjelljes profesionale të shtetit anëtar pritës, pa cenuar detyrimet e tij në shtetin anëtar nga vjen. Duhet të përmendet se disa shërbime mund të rezervohen në një Shtet Anëtar për një kategori specifike ofruesish shërbimesh (p.sh. vërtetimi i nënshkrimeve në tapitë zyrtare të tokës). Avokatët që nuk janë të themeluar në shtetin anëtar të përfshirë nuk kanë domosdoshmërisht të drejtën t'i ofrojnë këto shërbime në atë Shtet Anëtar specifik, edhe nëse mund t'i ofrojnë këto shërbime në shtetin e tyre të origjinës (shih Çështjen C-342/15, Piring). Kur një avokat ushtron të drejtën e lirisë për të ofruar shërbime në baza të rastësishme, odat lokale të avokatëve duhet të punojnë drejt ekuilibrit të kërkesave të ndryshme evropiane dhe kombëtare që dalin nga legjislacioni dhe nga praktika gjyqësore.

- a. Nenet 56 dhe 57 të TFBE,
- b. Direktiva për Shërbime të Avokatëve 77/249/EEC,
- c. Legjislacioni vendor në lidhje me profesionin juridik,
- d. Direktiva 2006/123/KE e datës 12 dhjetor 2006 për shërbimet në tregun e brendshëm,
- e. Aktgjykimi Gebhard (C-55/94), në veçanti parimi i tij i proporcionalitetit,
- f. Kodi i Sjelljes CCBE për avokatët evropianë, aty ku është e zbatueshme,
- g. Aktgjykimi Lahorgue (C-99/16), lidhur me çështjen nëse mohimi i qasjes në shërbimet elektronike për avokatët që ofrojnë shërbime është i justifikuar apo jo.

5.1.2.5. Avokati nga një shtet tjetër anëtar që merr titullin profesional të shtetit anëtar pritës

Avokatët evropianë, përveç kualifikimit të marrë në një Shtet Anëtar, mund të dëshirojnë të marrin titullin profesional në një Shtet tjetër Anëtar. Duket se një numër i konsiderueshëm profesionistësh bëjnë përpjekje të përmirësojnë zhvillimin e karrierës së tyre në këtë mënyrë. Avokatët e themeluar sipas titullit të tyre të origjinës në një shtet tjetër anëtar mund të bëjnë përpjekje të marrin titullin profesional në një shtet anëtar pritës për tu integruar në profesionin e shtetit anëtar pritës. Kjo është një zgjedhje. Themelimi sipas titullit të shtetit anëtar të origjinës nuk është në asnjë mënyrë një masë kalimtare që është domosdoshmërisht e destinuar të përfundojë në integrimin në profesionin e shtetit anëtar pritës. Avokatët e themeluar sipas titullit të tyre të origjinës gëzojnë të gjitha të drejtat e dëshirueshme të ushtrimit të profesionit dhe për rrjedhojë, në përgjithësi nuk e shohin nevojën e ushtrimit të profesionit sipas titullit të Shtetit Anëtar pritës. Rregullimi i profesioneve ligjore të Shteteve Anëtare nuk është i harmonizuar me të Drejtën e BE-së dhe kështu ushtrimi i profesionit i nënshtrohet legjislacionit kombëtar. Avokatët evropianë që dëshirojnë të marrin një titull profesional shtesë kanë një zgjedhje mes dy rrugëve të ndryshme - të dyja rrugët marrin parasysh faktin që një avokat plotësisht i kualifikuar në një nga Shtetet Anëtare nuk ka nevojë të fillojë trajnimin profesional në një shtet tjetër anëtar nga e para:

- a. Njohja e Kualifikimeve - Pranimi në titullin profesional të shtetit anëtar pritës nëpërmjet Direktivës së Kualifikimeve Profesionale që nënkupton kalimin e një testi aftësie ose një periudhe përshtatjeje.
- b. Ushtrimi trevjeçar i profesionit - Pranimi në profesionin e Shtetit Anëtar pritës dhe përdorimi i titullit të tyre profesional nëpërmjet Direktivës së Themelimit nëpërmjet ushtrimit të profesionit sipas titullit të shtetit të origjinës në ligjin e shtetit pritës.

5.1.2.6. Avokatët jo plotësisht të kualifikuar

Dispozitat e lëvizjes së lirë të përmbajtura në legjislacionin parësor të BE-së dhe në Direktivën e Kualifikimeve Profesionale, siç interpretohen nga praktika gjyqësore e Gjykatës së Drejtësisë së Bashkimit Evropian, zbatohen jo vetëm për profesionistët plotësisht të kualifikuar, por edhe për ata që janë pjesërisht të kualifikuar, ndërsa Direktivat për avokatë zbatohen vetëm për profesionistët ligjor plotësisht të kualifikuar. Parimi i zbatimit të legjislacionit parësor në rrethana të tilla u vendos në çështjen *Morgenbesser* (C-313/01)). Zonja Morgenbesser kishte përfunduar studimet universitare për drejtësi në Francë dhe kishte një përvojë profesionale si në Francë ashtu edhe në Itali. Ajo nuk ishte avokate në Francë dhe aplikoi pranë odes së avokatëve të Gjenovës për t'u futur në listën e avokatëve praktikues; kjo kërkesë u refuzua. Gjykata e Drejtësisë u shpreh se Italia kishte gabuar që pengoi futjen e znj. Morgenbesser në regjistrin italian të avokatëve praktikantë për shkak të faktit se arsimi i saj juridik universitar u zhvillua në Francë. Autoritetet qeverisëse duhet të kishin vlerësuar përvojën dhe aftësitë e përgjithshme të fituara nga kandidati në momentin e aplikimit. Nëse do të kishte një boshllëk në arsimin juridik që kishte marrë znj. Morgenbesser në krahasim me kërkesat e përcaktuara nga Italia, atëherë autoriteti kompetent mund të kërkonte kompensimin e çdo boshllëku.

5.1.2.7. Barrierat dhe Vështirësitë

Barrierat dhe vështirësitë që janë hasur nga avokatët të cilët i janë referuar apo janë thirrur në “Direktivat e Avokatëve” janë dy kategorish: Së pari, barrierat dhe vështirësitë në lidhje me themelimin në një vend tjetër dhe së dyti, barrierat dhe vështirësitë që lidhen me ofrimin e përkohshëm të shërbimeve.

Disa avokatë nuk duan të themelohen jashtë vendit sepse presin se do hasin në shumë vështirësi. Ndër vështirësitë më të pritshme janë përballja me formalitetet e nevojshme administrative (me 54%, largimi nga familja dhe miqtë (35%) ato që lidhen me sigurimet shoqërore (33%), gjetja e një pune për partnerin ose bashkëshortin (33%), vështirësitë me tatimi mbi të ardhurat (33%), dhe transferimi i të drejtave pensionale (32%).²³

Megjithatë, vështirësia më e rëndësishme e pritshme është mungesa e ekspertizës profesionale në legjislacionin e një shteti tjetër anëtar të BE-së.

23 Shih, “Pengesat ligjore në Shtetet Anëtare ndaj rregullave të Tregut Unik” Departamenti i Politikave për Politikën Ekonomike, Shkencore dhe të Cilësisë së Jetës Drejtoria e Përgjithshme për Politikën e Brendshme, Parlamenti Evropian, Nëntor 2020

5.1.3. Shërbimet Ligjore në Shtetet Anëtare të BE-së

Kjo pjesë e analizës jep informacion se si është i rregulluar profesioni i avokatit në tre shtete anëtare të BE-së. Në të tre vendet, direktivat përkatëse (Direktiva e avokatëve 98/5/EC e Parlamentit Evropian dhe Këshillit; Direktiva mbi themelimin 98/5/EC” dhe Direktivën e Shërbimeve 77/249/EEC - 2006 të Parlamentit Evropian dhe Këshillit) janë transpozuar në sistemin ligjor kombëtar.

5.1.3.1. Sllovenia

Neni 137 i Kushtetutës së Republikës së Sllovenisë thotë se avokacia është një shërbim autonom i pavarur brenda sistemit të drejtësisë dhe rregullohet me ligj. Ligji i Avokatëve thotë se, në kryerjen e detyrave të tyre, avokatët ofrojnë këshilla juridike, përfaqësojnë dhe mbrojnë palët para gjykatave dhe organeve të tjera shtetërore, hartojnë dokumente dhe përfaqësojnë palët në marrëdhëniet e tyre juridike.

Kushdo që plotëson kushtet e mëposhtme mund të jetë avokat:

- ai/ajo është shtetas/e slloven,
- ai/ajo ka kapacitet operativ,
- ai/ajo ka marrë titullin profesional të mëposhtëm në Republikën e Sllovenisë ose ka marrë një kualifikim ekuivalent jashtë vendit, siç njihet në përputhje me ligjin për njohjen dhe vlerësimin e arsimit
- ai/ajo ka dhënë provimin shtetëror të jurisprudencës,
- ai/ajo ka katër vjet përvojë pune si avokat me diplomë universitare në juridik, nga të cilat të paktën një vit pas dhënies së provimit shtetëror të jurisprudencës duhet të jetë pranë avokatit ose avokatisë, gjykatës, prokurorisë së shtetit, zyrës së kryeprokurorit të shtetit ose pranë noterit në marrëdhënie të rregullt pune të lidhur me kontratë pune me orar të plotë.
- ai/ajo zotëron aktivisht gjuhën sllovene,
- atij/asaj mund t’i besohet ushtrimi i profesionit të avokatit,
- ai/ajo ka pajisjet dhe ambientet e nevojshme për të ushtruar profesionin e avokatit,
- ai/ajo ka kaluar një provim për të testuar njohuritë mbi ligjin për avokatinë, tarifën zyrtare për tarifat e avokatëve dhe Kodin e Sjelljes për avokatët në Odën e Avokatëve të Sllovenisë.

Vendi i origjinës së një avokati është vendi në të cilin ai ose ajo ka të drejtë të ushtrojë profesionin e avokatit nën titullin profesional të marrë sipas rregulloreve të atij vendi.

Sipas këtij ligji, një avokat nga një vend tjetër i cili është një shtet anëtar i Bashkimit Evropian është një avokat që ka të drejtë të ushtrojë profesionin e avokatit në cilindo nga shtetet anëtare të Bashkimit Evropian sipas titullit profesional të marrë sipas rregulloreve të atij vendi. Një avokat nga një vend tjetër, i cili është shtet anëtar i Bashkimit Evropian, futet në regjistrin e avokatëve të huaj që mund të ushtrojnë profesionin e avokatit në Republikën e Sllovenisë nën titullin profesional “avokat” me të gjitha të drejtat dhe detyrat e zbatueshme për një avokat praktikues nëse ai person i plotëson kushtet ligjore dhe e kalon provimin për të testuar njohuritë e legjislacionit kombëtar të Republikës së Sllovenisë. Më shumë detaje të ekzaminimit dhe procedurës për marrjen e tij, janë të përcaktuara sipas Dekretit për ekzaminim për avokatë nga vendet e tjera.

5.1.3.2. Kroacia

Profesioni ligjor është një shërbim i pavarur dhe autonom që u ofron ndihmë juridike personave fizikë dhe juridikë në mënyrë që ata të ushtrojnë dhe mbrojnë të drejtat dhe interesat e tyre ligjore. Avokatët në Kroaci në veçanti mund të ofrojnë këshilla juridike, të hartojnë dokumente (kontrata, testamente, deklarata, etj.) dhe të hartojnë veprime, ankesa, propozime, kërkesa, parashtresa, mjete të jashtëzakonshme juridike dhe pretendime të tjera dhe të përfaqësojnë të mbrojturit e tyre. Ata mund ta ushtrojnë praktikën e tyre ligjore në mënyrë autonome ose në një zyrë të përbashkët ose në një firmë juridike dhe duhet të përmbahen nga kryerja e veprimtarive që janë të papajtueshme me reputacionin dhe pavarësinë e një avokati.

Avokatët duhet të ruajnë konfidencialitetin e të gjitha informacioneve të ofruara nga të mbrojturit e tyre dhe të gjitha njohuritë që ata marrin në një mënyrë tjetër duke i përfaqësuar ata. Ky konfidencialitet duhet të ruhet edhe nga të gjithë personat e tjerë që punojnë ose që kanë punuar në firmën juridike.

Avokatit i takon pagesa e një tarife për shërbimet ligjore si dhe rimbursimi i çdo kostoje të shkaktuar në lidhje me punën e kryer, sipas tarifës së vendosur nga Oda Kroate e Avokatëve dhe të miratuar nga ministri i drejtësisë.

Kur avokati ofron mbrojtjen sipas detyrës zyrtare (ex-officio), niveli i tarifës për këtë punë përcaktohet nga Ministria e Drejtësisë.

Vetëm një avokat mund të përfaqësojë të pandehurin para një gjykate të rajonit, që i bie se vetëm një avokat me të paktën tetë vjet përvojë si avokat ose zyrtar në një organ gjyqësor mund të sigurojë mbrojtje sipas detyrës zyrtare ose mbrojtjen e cila paguhet nga shteti në procedurën penale për një vepër penale e cila është e dënueshme me dënim me burgim me afat të gjatë.

Avokatët, pas kryerjes së një shërbimi, duhet t'u lëshojnë të mbrojturve të tyre një faturë. Në rast të anulimit ose revokimit të prokurës, avokati lëshon një faturë brenda 30 ditëve nga dita në të cilën është anuluar ose revokuar prokura.

Avokatët duhet të anëtarësohen në Odën Kroate të Avokatëve, e cila është organizatë autonome dhe e pavarur me karakteristikat e një personi juridik. Oda Kroate e Avokatëve përfaqëson profesionin juridik të Republikës së Kroacisë në tërësi.

Një person fiton të drejtën për të punuar si avokat në Republikën e Kroacisë duke u regjistruar në listën e avokatëve.

5.1.3.3. Hungaria

Gjatë ushtrimit të profesionit të tyre, avokatët ndihmojnë klientët e tyre për të mbrojtur të drejtat e tyre dhe për të kryer detyrimet e tyre. Avokatët mund të ofrojnë përfaqësim ligjor në të gjitha rastet dhe para të gjitha autoriteteve. Avokatët janë të pavarur në punën e tyre profesionale, që do të thotë se ata nuk mund të ndikohen dhe nuk mund të marrin përsipër detyrime të tilla që do ta rrezikonin këtë pavarësi.

Veprimtaritë që i nënshtrohen tarifave që mund të kryhen vetëm nga avokatët përfshijnë: Përfaqësimin dhe mbrojtjen në rastet penale; Konsulencë ligjore; Përgatitja dhe redaktimi i dokumenteve ligjore;

Për t'u pranuar në odë të avokatëve, një person duhet të ketë: Shtetësi të një shteti anëtar të Zonës Ekonomike Evropiane; Të mos ketë precedentë penalë; të ketë diplomë universitare dhe të ketë kaluar provimin profesional hungarez të jurisprudence; Sigurimi i përgjegjësisë dhe një hapësirë të përshtatshme për zyrë.

Avokatët nga shtetet anëtare të Bashkimit Evropian mund të kryejë veprimtari të avokatëve në tre forma bazë në Hungari: si ofrues të shërbimeve ad hoc, në baza të rregullta dhe si anëtar të pranuar në odën e avokatëve. Ofruesit e shërbimeve ad hoc janë të obliguar që shërbimet e tyre t'ia njoftojnë Odës së Avokatëve që ka kompetencë në vendin ku ofrohen shërbimet, ndërsa ata që dëshirojnë të ofrojnë shërbime të rregullta avokatore duhet të regjistrohen në Odën kompetente të Avokatëve.

Avokatët e Bashkimit Evropian të regjistruar në regjistër mund të kërkojnë pranim në odën e avokatëve nëse plotësojnë kërkesat e përcaktuara me ligj p.sh. të ketë kaluar periudha e ushtrimit të profesionit e përcaktuar me ligj, të dëshmojnë kompetencën e tyre në të drejtën hungareze (si dhe në të Drejtën e Bashkimit Evropian), të kenë zotërim të mjaftueshëm të gjuhës hungareze për të zhvilluar aktivitetet e tyre, etj.

Një avokat i Bashkimit Evropian i cili është pranuar në odën e avokatëve ka të drejtë të përdorë titullin profesional të avokatit dhe i nënshtrohet të njëjtave rregulla sikurse avokatët hungarezë.

Avokatët kanë detyrimin e konfidencialitetit në lidhje me të gjitha faktet dhe të dhënat që u sigurohen gjatë ushtrimit të veprimtarisë së tyre profesionale.

Si rregull i përgjithshëm, kompensimi i avokatëve i nënshtrohet marrëveshjes së lirë ndërmjet avokatëve dhe të mbrojturve të tyre. Tarifat e avokatëve rregullohen vetëm nëse ata veprojnë si mbrojtës publik (kirendelt védő) në procedura gjyqësore.

5.1.4. Shërbimet Ligjore sipas Marrëveshjes CEFTA

CEFTA vazhdon të jetë marrëveshja kryesore tregtare rajonale në Ballkanin Perëndimor. Qëllimi i kësaj marrëveshjeje është të mobilizojë përpjekjet për t'u integruar në institucionet e Evropës Perëndimore dhe përfundimisht t'i bashkohet sistemit evropian politik, ekonomik, të sigurisë dhe atij ligjor.

Bashkimi Evropian konfirmoi se CEFTA do të ishte një hap thelbësor përpara për këto vende, si ekonomikisht ashtu edhe politikisht.²⁴ Si një nga anëtarët e saj, Kosova detyrohet të vazhdojë të zbatojë Marrëveshjen e Tregtisë së Lirë të Evropës Qendrore sipas nenit 16 të MSA-së me BE-në, e cila do ta ndihmojë vendin të përgatitet për anëtarësim në tregun e vetëm të BE-së.

Së bashku me shumë sektorë të tjerë, CEFTA parashikon liberalizimin e tregut të shërbimeve, duke përfshirë ato që ofrohen nga profesionet e rregulluara.

Protokolli 6 i CEFTA-s (Protokolli Shtesë 6) për Tregtinë e Shërbimeve siç dihet është miratuar në vitin 2019 dhe ka hyrë në fuqi më 11 janar 2021.²⁵ Ky dokument zgjerojë parimin e tregtisë së lirë në kuadër të CEFTA-s në sektorin e shërbimeve. Protokolli Shtesë 6 ofron një kornizë për heqjen e kufizimeve në tregtinë e shërbimeve që përfshin edhe shërbimet ligjore.

Protokolli Shtesë mbi Tregtinë e Shërbimeve (AP6) duhet t'u mundësojë kompanive të njohin reciprokisht licencat specifike, kualifikimet profesionale dhe thjeshtimin e tregtisë elektronike. Më konkretisht, duhet të nënkuptojë që kur dikush licencohet në një nga tregjet, do të jetë valid në të shtatë tregjet. Ky protokoll ofron një bazë ligjore për njohjen e ndërsjellë të kualifikimeve profesionale në të ardhmen.

24 Këshilli i Bashkimit Evropian, Konkluzionet e Presidencës, 12 shkurt 2007

25 Shënim: PSH6 ende nuk është ratifikuar nga Kuvendi i Kosovës dhe nuk është ende në fuqi në Kosovë.

Duke pasur parasysh se legjislacioni që rregullon sektorin e shërbimeve ligjore në Kosovë është i harmonizuar me legjislacionin e BE-së, në të njëjtën kohë mund të konstatohet se i njëjti është në përputhje me kërkesat që dalin nga PSH6 (Protokolli Shtesë për Tregtinë e Shërbimeve).

— 5.2. Profesionet e lira ligjore: Rishikimi Rregullator

5.2.1. Noteria dhe Dispozitat noteriale dhe

Që nga viti 2008, pas miratimit të ligjit nr. 03/L-010 për Noterinë, ka filluar procesi i funksionalizimit të noterisë, ndërsa nga viti 2012, shërbimi noterial në Kosovë është plotësisht funksional.²⁶

Duke pasur parasysh numrin e madh të rasteve në sistemin tonë gjyqësor dhe mungesën e gjyqtarëve të specializuar në fushat apo shërbimet e kryera nga sistemi noterial, veçanërisht në fushën jokontestimore dhe administrative, shërbimi noterial paraqet mundësinë e rritjes së efikasitetit gjyqësor dhe mbrojtjes më të mirë të të drejtave të njeriut.

Paraqitja e rrethanave ligjore e vendos shërbimin apo profesionin e noterit në një nivel të lartë rëndësie përsa i përket shtetit të së drejtës, transparencës, lehtësisë së të bërit biznes (funksionim më i mirë i ekonomisë së tregut të lirë), sigurisë juridike dhe rritjes cilësore të sistemit të drejtësisë.

Shërbimi noterial është një shërbim publik, i cili ushtrohet nga noterët në përputhje me legjislacionin pozitiv ose legjislacionin në fuqi, të cilët janë të paanshëm dhe të pavarur në ushtrimin e shërbimit noterial.²⁷ Noteria si shërbim ligjor ka për qëllim kryesor përshpejtimin e punës dhe veprimeve juridike, ku mbrojtja e interesave juridike të personave fizikë dhe juridikë është një nga qëllimet kryesore të shërbimit noterial. Kështu, noterët janë të autorizuar të ushtrojnë shërbime publike të licencuara nga organi shtetëror - Ministria e Drejtësisë.

Gjithashtu, shërbimi noterial, përveç që ushtrohet në përputhje me kushtetutën dhe ligjet, zbaton edhe Deontologjinë dhe rregullat e organizimit të noterëve të miratuar në Mbledhjen e Përgjithshme të noterëve si anëtarë të sistemit të Unionit Ndërkombëtar të Noterëve Latinë (UINL), në vitin 2005 në Romë (Itali).²⁸

Korniza Ligjore

Korniza ligjore që rregullon sistemin noterial në Kosovë përfshin legjislacionin primar dhe sekondar si:

- Ligji për noterinë
- Udhëzimi Administrativ Nr. 2/2012 për tarifat e përkohshme noteriale
- Udhëzimi Administrativ Nr. 6/2010 për procedurën disiplinore të noterëve

²⁶ <https://www.noteria-ks.org/per-ne/historiku/>

²⁷ Shih nenin 2 të Ligjit nr. 06/L-010 për Noterinë

²⁸ <https://www.noteria-ks.org/ep-content/uploads/2019/09/Deontologjia-dhe-rregullat-e-organizimit-te-noterive.pdf>

- Udhëzimi Administrativ Nr.01/2014 për mbajtjen e librave noteriale, regjistrave dhe listave tjera
- Udhëzimi Administrativ Nr. 08/2011 për numrin dhe vendndodhjen e zyrave noteriale si dhe ambientet dhe pajisjet e nevojshme të noterit

Ligji nr. 06/L-010 për Noterinë rregullon organizimin, kushtet për ushtrimin e noterit, provimin noterial, kompetencat e noterit, si dhe çështje të tjera që kanë të bëjnë me ushtrimin e detyrës së noterit në territorin e Republikës së Kosovës.²⁹

Ligji për Noterinë, në nenin 2, përcakton qartë shërbimin noterial si shërbim publik i cili ushtrohet nga noterët e caktuar nga organi shtetëror - Ministri i Drejtësisë. Gjithashtu, kjo dispozitë kërkon që noterët ta ushtrojnë këtë funksion në mënyrë të pavarur, të paanshme dhe profesionale në përputhje me Ligjin për Noterinë dhe legjislacionin në fuqi të Republikës së Kosovës.

Sa i përket përgjegjësisë së noterit, ky i fundit është përgjegjës sipas Ligjit për Noterinë dhe Ligjit për Detyrimet. Gjithashtu, neni 2 i Ligjit për Noterinë, përcakton të drejtën e noterit për qasje në bazën elektronike të të dhënave të organeve publike, me qëllim të ofrimit të shërbimeve noteriale. Noteri mund të ushtrojë shërbimin noterial deri në moshën 65 vjeç.

Duke analizuar nenin 2 të ligjit për noterinë, vihet re se përkufizimi i shërbimit noterial ndryshon nga ligji i shfuqizuar nr. 03/010 për noterinë, pasi ligji i shfuqizuar e përcakton shërbimin noterial si “shërbim ligjor dhe publik”, ndërsa ligji aktual në fuqi e përcakton vetëm si shërbim publik. Përkufizimi sipas ligjit të shfuqizuar duhet të merret në konsideratë pasi ishte një kërkesë që noterët të ishin fillimisht avokatë profesionistë përpara se të ishin zyrtarë publikë, ndërsa vetë shërbimi noterial përkufizohej si shërbim ligjor dhe publik.

Ligji për Noterinë, në nenin 3, përcakton në mënyrë tatimore autorizimet e noterit dhe dokumentet noteriale.

Në disa nga shtetet anëtare të Bashkimit Evropian të shërbimit noterial latin, aktet noteriale kërkojnë edhe në regjistrimin e transaksioneve të pasurive të patundshme ose të pasurive të paluajtshme. Në të kundërt, në Kosovë, sistemi noterial është më i kufizuar në transaksionet e patundshmërive. Për më tepër, legjislacioni përcakton se organet kompetente për regjistrimin e të drejtave pronësore janë Zyrat Kadastrale Komunale, ndërsa Agjencia Kadastrale e Kosovës është organ qendror i shkallës së dytë, në cilësinë e organit ankimor. Në këto raste nuk kemi një përcaktim të kompetencave të shërbimeve noteriale dhe këto kompetenca mund të ushtrohen si nga noteri ashtu edhe nga gjykata. Pra, sistemi i pasurive të paluajtshme menaxhohet nga një regjistër i vetëm - Agjencia Kadastrale.

Në këtë drejtim, ndryshimi i legjislacionit në këtë fushë duhet të rezultojë në sqarimin e kompetencave të shërbimit noterial në lidhje me kalimin e pasurisë së paluajtshme nga faza fillestare deri në lidhjen e kontratës, duke thjeshtuar procedurën. Gjithashtu, aksesit i drejtpërdrejtë në regjistrat e Agjencisë Kadastrale – bazën e të dhënave, nga noterët do të përshpejtonte ushtrimin e funksionit të noterit dhe analizimin e mundësisë së futjes së të dhënave nga noterët në këto baza.

29 Shih nenin 1 të Ligjit për Noterinë

Ligji për Noterinë, në nenin 4 përcakton kriteret për ushtrimin e detyrës së noterit, si më poshtë:

- Të jetë shtetas i Republikës së Kosovës;
- Të ketë aftësi për të vepruar;
- Gëzoni integritetin personal dhe profesional;
- Të ketë diplomuar në njërin nga fakultetet juridike sipas programit katër (4) vjeçar ose të ketë përfunduar studimet master në Republikën e Kosovës ose në ndonjë fakultet juridik të një shteti tjetër, pas nostrifikimit të diplomës në Republikën e Kosovës;
- Të ketë përvojë pune në fushën juridike së paku tre (3) vjet;
- Ka dhënë provimin e noterisë në Kosovë;
- Të vërtetojë se është në gjendje të sigurojë ambientet dhe pajisjet përkatëse të nevojshme për ushtrimin e funksionit të noterit.

Nga ky nen rezulton se qytetarët e shteteve anëtare të Bashkimit Evropian apo çdo shtetas tjetër, përveç shtetasit të Republikës së Kosovës, nuk mund ta ushtrojnë këtë profesion në territorin e vendit tonë. Duke qenë se Kosova ka një agjendë të qartë për integrim dhe anëtarësim në Bashkimin Evropian, atëherë duhet të përgatitet që në të ardhmen, kur Kosova të jetë anëtare e Bashkimit Evropian, të zbatohet plotësisht *acquis* e BE-së për njohjen e kualifikimeve profesionale.

Në këtë drejtim, vlen të përmendet rasti i Gjykatës së Drejtësisë së Bashkimit Evropian 24 maj 2011, Komisioni Evropian kundër Republikës Federale të Gjermanisë.³⁰ Padia lidhej kryesisht me shtetësinë për ushtrimin e profesionit të noterit në shtetin gjerman dhe dilema ishte nëse në këtë rast duhet të zbatohet kriteri i shtetësisë pasi kemi të bëjmë me ushtrimin e autoritetit zyrtar sipas mbështetësve të idesë së shtetësisë si kriter për ushtrimin e këtij profesioni.³¹ Duke justifikuar shërbimin noterial si një nga shërbimet që nuk ka të bëjë të gjitha me ushtrimin e autoritetit zyrtar, Gjykata përfundimisht konstaton se përcaktimi i shtetësisë si kriter për ushtrimin e profesionit të noterit është në kundërshtim me nenin 43 të Traktatit të KE-së. Neni 43 i KE ka të bëjë me të drejtën e themelimit.

Angazhimi më i madh për çështjen e shërbimit noterial duhet të jetë në rastin e trashëgimisë apo kalimit të trashëgimisë duke u përgatitur paraprakisht me harmonizimin e legjislacionit vendor me atë të Bashkimit Evropian, si më poshtë:

- Rregullorja e Bashkimit Evropian (BE) nr. 650/2012 për juridiksionin, ligjin në fuqi, njohjen dhe ekzekutimin e aktgjykimeve dhe pranimin e ekzekutimit të aktit autentik në çështjet pronësore dhe në krijimin e një certifikate evropiane të trashëgimisë.
- Rregullorja Zbatuese e miratuar nga Komisioni Evropian më 9 dhjetor 2014;
- Certifikata Evropiane e Trashëgimisë si një nga format sipas Rregullores së Sukseimit (vazhdimësisë).

30 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:62008CJ0054>

31 Shënim: Republika Federale e Gjermanisë kundërshtoi shërbimin noterial për t'u ushtruar nga joshetetas të Gjermanisë pasi kjo ishte brenda paragrafit të parë të nenit 45 të Traktatit të Komunitetit Evropian që lidhej me ushtrimin e konceptit të autoritetit zyrtar. Për më shumë shikoni: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12002E/TXT&from=EN>, fq. 53, neni 45, par.1

Për lidhjen e shërbimit noterial dhe ndryshimin e ligjeve për trashëgiminë dhe procedurën jokontestimore, kemi një shtrirje të kompetencave duke i barazuar ata me gjyqtarë me kompetenca apo detyra të caktuara në procedurën trashëgimore. Gjithashtu, nga ky ndryshim lindin sfida lidhur me zbatimin e ligjit të procedurës jokontestimore ku ka qëndrime të ndryshme nga gjyqtarët dhe noterët derisa të parët thonë se Ligji nr. 06/L-007 për Ndryshimin dhe Plotësimin e Ligjit Nr. 03/L-007 për Procedurën Jokontestimore duhet të zbatohet plotësisht, ndërkohë që noterët kanë disa shqetësime në lidhje me zbatimin e nenit 161 A për seancat informuese. Një seancë dëgjimore duhet të mjaftojë sipas noterëve.

Krahas çështjeve të mësipërme, një tjetër kompetencë që do të duhet sqaruar është ajo mes noterëve dhe juristëve për të drejtën e hartimit të kontratave, ku noterët pretendojnë se kjo është në kompetencën e tyre.

Për të ruajtur integritetin e noterëve dhe rolin që ata luajnë në sundimin e ligjit dhe duke qenë se Shërbimi Noteri është krijuar për të lehtësuar punën e gjykatave dhe për të përshpejtuar veprimet ligjore, kriteret për përzgjedhjen e noterëve duhet të jenë më strikte. Në këtë mënyrë Kosova do të kishte një sistem shërbimi noterial edhe më efikas, të paanshëm dhe të pavarur.

Aktualisht kufiri i moshës për ushtrimin e profesionit të noterit është ulur nga 70 vjeç në 65. Megjithatë përvoja e kërkuar për licencimin e noterit ka qenë 2 vjet dhe tani është 6 muaj. Kjo ndikon negativisht në cilësinë e sistemit noterial.³² Sipas Odës së Noterisë duhet të kërkohej të paktën 3 vjet përvojë pune dhe të kërkohej provimi i jurisprudencës.³³

Nga takimi me Odën e Noterëve, kanë dalë dy rekomandime, të cilat mund të jenë të nevojshme të theksohen në këtë raport: i pari që është më se i nevojshëm për të rritur numrin e noterëve në krahasim me atë ekzistues dhe në të njëjtën kohë duhet të investohet në dixhitalizimin e shërbimeve noteriale.

5.2.2. Përmbauesit Privatë (Përmbauesit) dhe Shërbimet e tyre

Ekzekutimi si faza e fundit e një procesi gjyqësor, paraqet garancinë e realizimit të të drejtave të fituara me aktgjykim. Për të arritur këtë realizim të të drejtave të fituara me aktgjykim, në këtë proces duhet të merren parasysh dy elemente, ekzekutimi efektiv si dhe koha e arsyeshme. Këto dy elemente apo cilësi në sistemin tonë juridik lidhen me nenin 6 të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut. Gjithashtu, Karta Evropiane e të Drejtave të Njeriut, në titullin 6, Drejtësia, neni 47 përcakton të drejtën për mjete efektive juridike, një gjykim të drejtë dhe një dëgjim të drejtë dhe publik në kohën e duhur.³⁴

Në këtë kuptim, legjislacioni duhet të jetë gjithashtu i qartë, i parashikueshëm dhe efektiv, që do të thotë se duhet të zbatohet lehtësisht në praktikë.

Ligji nr. 04/L-139 për procedurën përmbaimore në nenin 1, paragrafi 1, përcakton si vijon: “rregullon procedurën përmes së cilës gjykatat dhe përmbauesit privatë përcaktojnë dhe zbatojnë përmbaimin në bazë të shkresave përmbaimore dhe

32 Shënim: Ky është një nga rekomandimet e takimit me Odën e Noterëve, 24 dhjetor 2021.

33 Shënim: Meqenëse nuk ka një normë standarde në lidhje me profesionin e noterit dhe se shtetet (përfshirë vendet anëtare të BE-së) janë të lira të përcaktojnë ose zgjedhin ato kritere që e bëjnë funksionimin e sistemit noterial më të lehtë dhe më efikas.

34 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN>

dokumenteve konfidenciale, përveç nëse me ligj të veçantë parashikohet ndryshe”.³⁵ Pra, procedura përmbartimore është e rregulluar sipas Ligjit për procedurën përmbartimore.

Gjithashtu, ky ligj përcakton përmbartuesin privat si një person fizik të emëruar nga Ministri i Drejtësisë, i cili në ushtrim të pushtetit publik vendos për veprimet në kompetencën e tij në zbatimin e përmbartimit të lejuar dhe ndërmerr veprime për ekzekutim.³⁶

Angazhimi më i madh për çështjen e përmbartuesve privatë duhet të jetë në përgatitjen paraprake me harmonizimin e legjislacionit vendor me atë të Bashkimit Evropian për zbatimin e detyrimeve që rrjedhin nga legjislacioni i Bashkimit Evropian, instrumentet ndërkombëtare, si më poshtë:

- Rregullorja EC.Nr. 44-2001 për juridiksionin dhe njohjen dhe ekzekutimin e vendimeve;
- Urdhri Evropian i Përmbartimit EC 805-2004 për kërkesat e pakontestueshme;
- Rregullorja e KE-së nr. 861-2007 për vendosjen e një procedure evropiane për dëmet e vogla;
- Rregullorja e KE-së nr. 606-2013 për njohjen reciproke të masave mbrojtëse.

Megjithatë ka disa dispozita të dëmshme dhe të çuditshme në ligjin aktual³⁷:

- Institucionet si kreditore kanë mundësinë të zgjedhin përmbartuesin. Kjo ndikon që të mos ketë ndarje proporcionale.
- Komuna e Prishtinës ka shpallur tender për zgjedhjen e përmbartuesit. Nuk duhet të ketë tender për shërbimet gjyqësore, duke përfshirë edhe përmbartimin. Nuk ka asnjë bazë për konkurrencë. Tarifat janë të njëjta, si dhe kompetencat për sa kohë ekziston procesi i licencimit.
- Në ndryshimet e fundit ligjore parashikohet që tarifa e efikasitetit të mos fiksohet. Ky detyrim, i cili buron nga ligji, pritët të funksionalizohet me akt nënligjor. Nëse tarifa e efikasitetit është objekt pazari, përmbartuesi humbet objektivitetin si funksionar gjyqësor, humbet pavarësinë gjyqësore.

Anëtarësia në dhomën e përmbartuesve privatë është e detyrueshme. Është një tarifë anëtarësimi që paguhet në baza vjetore.

5.2.3. Shërbimet e Ndërmjetësimit

Në kuadër të profesioneve të lira juridike, ndërmjetësimi është një procedurë jashtëgjyqësore për zgjidhjen e mosmarrëveshjeve dhe mosmarrëveshjeve ndërmjet subjekteve të së drejtës në përputhje me kushtet e parashikuara në ligj.³⁸ Pra ndërmjetësimi është një metodë alternative e zgjidhjes së mosmarrëveshjeve në

³⁵ <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2870>

³⁶ Shih nenin 2 paragrafi 1.11. të ligjit për procedurën përmbartimore

³⁷ Shënim: Të njëjtën gjë e ka konfirmuar edhe Oda e Përmbartuesve të Kosovës, gjatë takimit tonë me ta më 22 dhjetor 2021.

³⁸ Shih nenin 3 paragrafi 1.1. të Ligjit Nr. 06/L009 për ndërmjetësimin

procedurë jashtëgjyqësore. Kjo metodë ose procedurë jashtëgjyqësore rregullohet me ligj dhe kryhet me vullnetin e palëve. Në këtë procedurë vendimi merret nga palët, por për të ndihmuar palët të arrijnë një zgjidhje të kënaqshme ose të pranueshme për të dyja palët, zgjedhin ndërmjetësuesit.³⁹ Ndërmjetësuesit zgjidhen nga vetë palët dhe të cilët janë të paanshëm në kryerjen e detyrave të tyre.

Shprehja e vullnetit sanksionohet nga neni 4 i ligjit nr. 06/L-009 për Ndërmjetësimin (në tekstin e mëtejshëm: ligji) i cili përcakton si në vijim: “Procedura e ndërmjetësimit zhvillohet me vullnetin e lirë të palëve, të shprehur gojarisht dhe me shkrim, në pajtim me Ligjin”. Pra, pa vullnetin e palëve nuk ka ndërmjetësim.

Për sa i përket barazisë së palëve në procedurë, ky parim është sanksionuar tashmë në nenin 5 si më poshtë: “Në procedurën e ndërmjetësimit palët janë të barabarta dhe kanë të drejta dhe detyrime në përputhje me ligjin”.

Për sa i përket paanshmërisë dhe privatësisë, si dhe privatësisë dhe konfidencialitetit, përcaktohen në nenet 6 dhe 7 të ligjit. Pra, si parime të ndërmjetësimit janë vendosur katër parime, si parimi i vullnetit të lirë të palëve, barazia e palëve, paanshmëria dhe pavarësia si dhe privatësia dhe konfidencialiteti. Këto katër parime të ndërmjetësimit duhet të respektohen dhe zbatohen gjatë gjithë procedurës së ndërmjetësimit.

Procedura e ndërmjetësimit mund të inicohet nga palët, që nënkupton mundësinë pa referimin e çështjes në gjykatë, por edhe pas fillimit të çështjes së tyre në gjykatë, në të gjitha fazat e procesit gjyqësor.⁴⁰

Gjithashtu, procedura e ndërmjetësimit mund të inicohet nga gjykata, prokuroria ose organi kompetent administrativ sipas legjislacionit në fuqi.⁴¹

Ligji në nenin 9 parashikon ndërmjetësimin e detyrueshëm, por kjo nuk do të thotë se kjo procedurë duhet të përfundojë detyrimisht me ndërmjetësim pasi ligji parashikon që në rastet e pamundësisë për të zgjidhur çështjen e tyre, palëve nuk u mohohet e drejta e qasjes në gjykatë. Lidhur me këtë, ligji në nenin 9, paragrafi 4 përcakton se “Palët mund të mos vazhdojnë procedurën e ndërmjetësimit dhe mund të kthehen në procedurë gjyqësore, jo më gjatë se tridhjetë (30) ditë”. Në këtë rast, brenda afatit të caktuar, çështja mund të kthehet në procedurë gjyqësore, por palët duhet të paraqesin prova me shkrim, të nënshkruar nga palët dhe ndërmjetësi, se palët kanë provuar ndërmjetësimin.⁴² Gjithashtu, përcaktohen rastet kur ose cilat raste mund t’i referohen procedurës së ndërmjetësimit të detyrueshëm, në përputhje me nenin 9, paragrafët 1 dhe 2, si më poshtë:

Kur palët ngrenë padi në gjykatë, për mosmarrëveshjet nga marrëdhëniet familjare që lidhen me çështjet e ushqimit, kujdestarisë, kontakteve, kujdestarisë së fëmijëve dhe ndarjes së pasurisë së përbashkët bashkëshortore, gjyqtari në seancën përgatitore dhe pas shqyrtimit paraprak të padisë, duhet të informojë dhe të detyrojë palët në procedurën e ndërmjetësimit”.

“Kur palët ngrenë padi në gjykatë, për mosmarrëveshjet pronësore që lidhen me të drejtat dhe detyrimet nga të drejtat e servituteve, si dhe kompensimin e pasurisë së shpronësuar, gjyqtari në seancën përgatitore dhe pas shqyrtimit paraprak të padisë, është i detyruar të informojë dhe udhëzon palët në procedurën e ndërmjetësimit”.

39 Shiko <https://md.rks-gov.net/page.aspx?id=1.41>

40 Shih, “Udhëzues për lëndët e gjykatave të lidhjeve për ndërmjetësim”, mbështetur nga USAID Commercial Justice Program, f. 3, Janar 2020.

41 Shih nenin 8 të Ligjit Nr. 06/L009 për ndërmjetësimin

42 Shih nenin 9, paragrafi 5, Ligjin Nr. 06/L009 për ndërmjetësimin

Procedura e ndërmjetësimit në çështjet në mosmarrëveshjet civile zhvillohet në marrëdhëniet kontestuese të subjekteve të së drejtës në marrëdhëniet juridikopasurore, tregtare, familjare, të punës, rastet e tjera të mosmarrëveshjeve nga e drejta pronësore, siç janë të drejtat që lidhen me fitimin e të drejtat pronësore nëpërmjet marrëdhënieve kontraktuale ose të fituara nëpërmjet trashëgimisë, procedurave të falimentimit, marrëdhënieve të tjera civile, administrative.⁴³

Në të gjitha rastet palët nuk janë të detyruara të lidhin marrëveshje pa vullnetin e tyre të lirë. Palët zgjedhin vullnetarisht ndërmjetësuesin nga regjistri i ndërmjetësve të licencuar nga Ministria e Drejtësisë.

Lidhur me efektin juridik të marrëveshjes së arritur në procedurën e ndërmjetësimit, varësisht se kush e ka referuar çështjen, atij organi i drejtohet marrëveshja e arritur e cila ka fuqinë e shkresës ekzekutive, ndërsa në rastet kur çështja referohet nga prokuroria ka fuqia e dokumentit përfundimtar.

Ligji në nenin 21 përcakton krijimin e dhomës së ndërmjetësuesve, ndërsa në nenin 22 përcakton kushtet për licencimin si ndërmjetës, ku duhet të ketë diplomë universitare; aftësia për të vepruar; kanë përfunduar me sukses trajnimin e ndërmjetësimit, duke përfshirë zgjidhjen e rasteve praktike brenda trajnimit dhe nën mbikëqyrjen e një ndërmjetësi të licencuar. Ministria e Drejtësisë licencon ndërmjetësuesit pasi konstaton se ata nuk janë dënuar për veprë penale dhe se ndërmjetësi ka reputacion të lartë profesional dhe integritet moral.

Sa i përket mundësisë së ushtrimit të profesionit të ndërmjetësuesit nga shtetas i huaj, të huajt mund të shërbejnë si ndërmjetësues në Kosovë në raste individuale dhe me kusht të reciprocitetit, pas marrjes së pëlqimit paraprak nga Ministria e Drejtësisë. Reciprociteti supozohet se ekziston përderisa njëra palë nuk kundërshton dhe në rastet e kundërshtimit eventual të reciprocitetit, atëherë barra e provës bie mbi palën kundërshtare.⁴⁴

Vlen të theksohet se ky ligj është në përputhje të plotë me Direktivën 2008/52/EC të Parlamentit Evropian dhe Këshillit të datës 21 maj 2008 për disa aspekte të ndërmjetësimit në çështjet civile dhe tregtare.⁴⁵ Kërkesat që dalin nga kjo direktivë janë transpozuar në ligj dhe vlen të theksohet, ndër të tjera, se direktiva thekson rëndësinë e ruajtjes së konfidencialitetit në ndërmjetësim.⁴⁶ Pra, ky parim është i një rëndësie të veçantë dhe duhet të merret parasysh nga të gjithë ndërmjetësuesit.

Lidhur me zhvillimin dhe forcimin e procedurës së ndërmjetësimit duhet të organizohen më shumë fushata ndërgjegjësuëse apo informuese për publikun, të forcohet roli i dhomës së ndërmjetësimit, të organizohen trajnime apo module trajnime për fillestarët dhe trajnime të vazhdueshme dhe mënyra e fuqizimit.

43 Shih "Udhëzues për lëndët e gjykatave të lidhjeve për ndërmjetësim", mbështetur nga USAID Commercial Justice Program, f. 5 dhe 6, janar 2020 https://www.gjyqesori-rks.org/wp-content/uploads/lgs/2548_Udhezues_per_lendet_gjykatave_te_pershtatshme_per_ndermjetesim.pdf

44 Neni 25 i Ligjit Nr.06/L009 për ndërmjetësimin

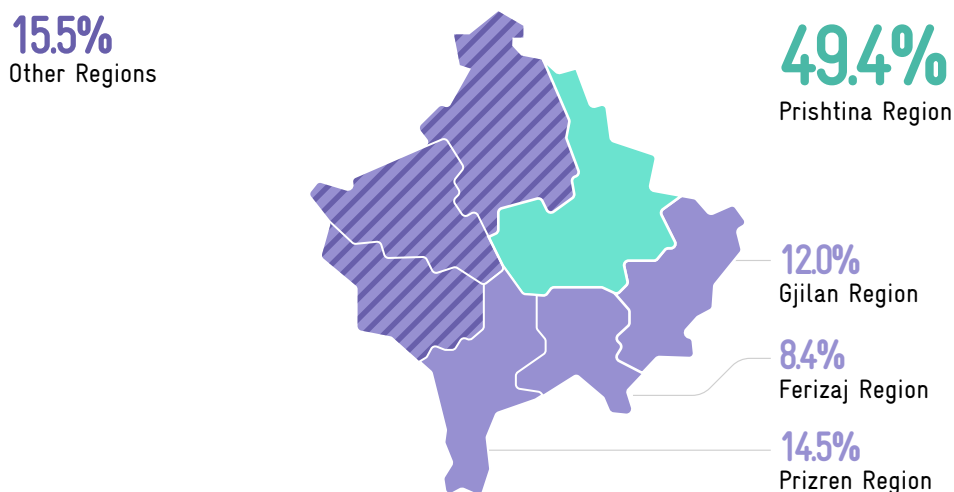
45 <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:136:0003:0008:EN:PDF>

46 Neni 7 i Direktivës 2008/52/EC të Parlamentit Evropian dhe Këshillit të datës 21 maj 2008 për disa aspekte të ndërmjetësimit në çështjet civile dhe tregtare

6. Gjetjet kryesore të anketës

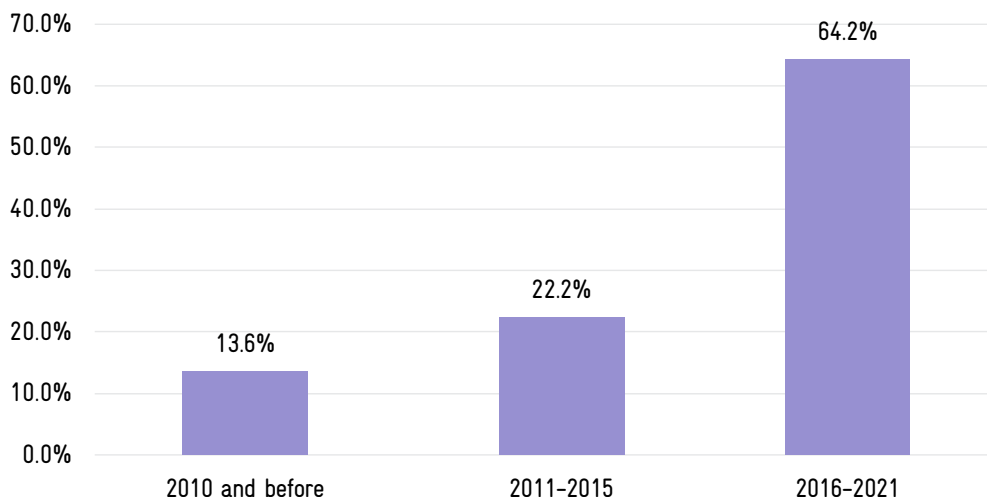
Ky seksion paraqet gjetjet kryesore të përmbledhura nga një anketë e kryer me kompanitë e shërbimeve ligjore në Kosovë. Nga më shumë se 1000 kompani ligjore të kontaktuara nga ekipi i anketimit, vetëm 83 e plotësuan pyetësorin. Nga ata që plotësuan pyetësorët, 75.9 për qind ishin pronarë kompanish, 3.6 për qind ishin menaxherë dhe 18.1 për qind ishin pronarë dhe menaxherë; një përqindje e vogël e të anketuarve (2.4 për qind) mbanin pozicione të tjera në kompani. Rreth gjysma e kompanive të anketuara ndodhen në rajonin e Prishtinës, 14.4 për qind në rajonin e Prizrenit dhe 12.0 për qind në rajonin e Gjilanit; pjesa tjetër (24.1 për qind) janë të vendosura në rajonet tjera të Kosovës (shih Figurën 9).

Figura 9: Vendndodhja e kompanive ligjore, sipas rajoneve të Kosovës (në %)

Shumica e kompanive ligjore të anketuara (64.2 për qind) janë themeluar midis 2016 dhe 2021, 22.2 për qind midis 2011 dhe 2015 dhe 13.6 për qind në 2010 ose më parë (shih Figurën 10). Ka pasur më pak kompani nga periudha e fundit, veçanërisht për shkak se përveç avokatëve, pjesa tjetër e profesioneve të rregulluara juridike që janë aktualisht të pranishme (për shembull, noterët) nuk ekzistonin në Kosovë atëherë.

Figura 10: Firmat ligjore, sipas periudhës së themelimit (në %)

Për sa i përket statusit ligjor, 69.9 për qind e kompanive të anketuara raportuan se ishin biznese individuale, ndërsa 30.1 për qind ishin shoqëri me përgjegjësi të kufizuar (SHPK) (shih Figurën 11). Shumica dërmuese e kompanive, 96.4 për qind, ishin vendase, ndërsa një pjesë e vogël (3.6 për qind) ishin me origjinë të përzier (shih Figurën 12). Nuk kishte kompani që ishin 100 për qind të huaja.

Figura 11: Firmat e shërbimeve ligjore, sipas statusit ligjor

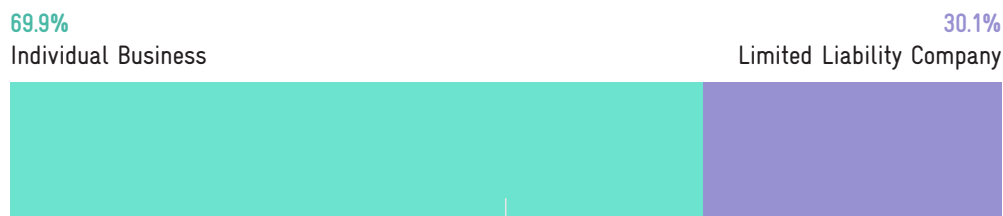
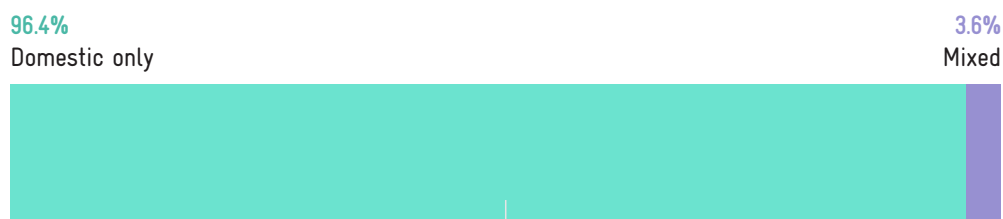
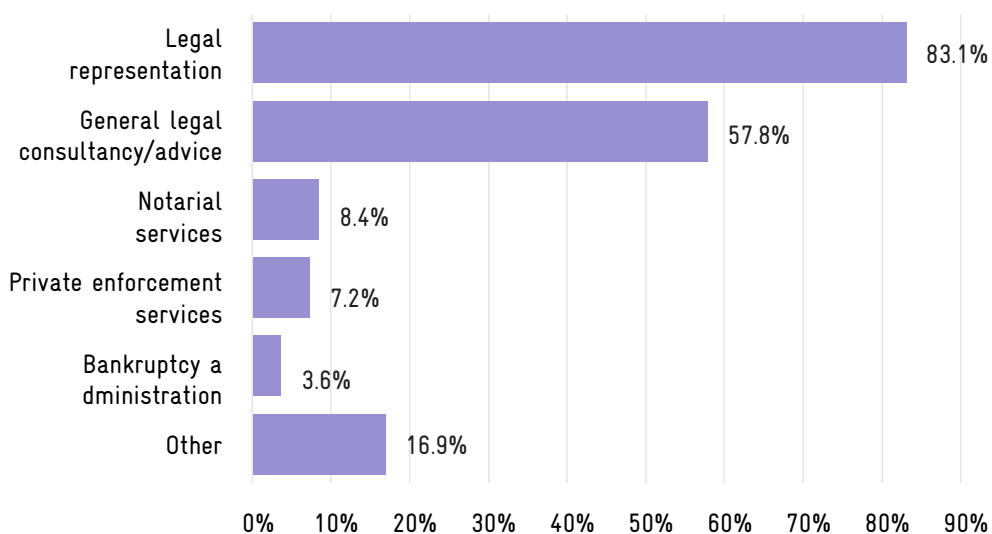

Figura 12: Firmat e shërbimeve ligjore, sipas origjinës

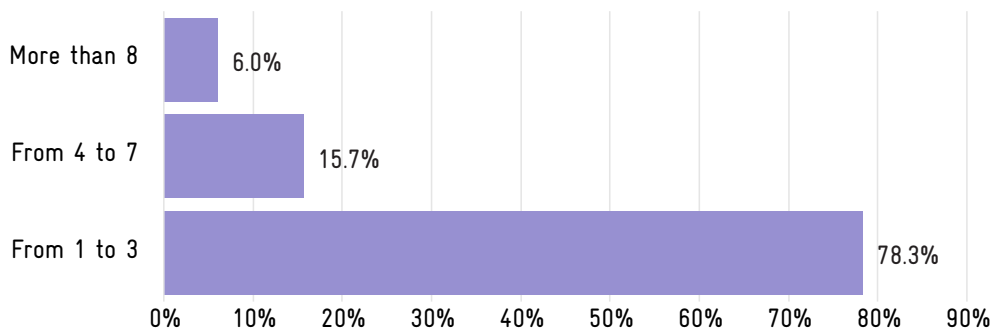
Siç përshkruhet në Figurën 13, shërbimet më të zakonshme të ofruara nga kompanitë e anketuara janë përfaqësimi ligjor (83,1 për qind) dhe konsulenca/këshillimi i përgjithshëm ligjor (57,8 për qind). Analiza e mëtejshme zbulon se shumica e avokatëve janë të angazhuar edhe në këshillim ligjor, përveç ofrimit të shërbimeve të përfaqësimit ligjor. Noteria dhe përmbarimi privat janë dy shërbime të tjera me frekuencë përkatësisht 8.4 për qind dhe 7.2 për qind. Pothuajse të gjitha shoqëritë që ofrojnë shërbime noteriale apo private përmbarimore nuk ofrojnë asnjë shërbim ligjor shtesë përveç atij që kanë qenë të licencuara. Administrimi i falimentimit është një shërbim më pak i zakonshëm i ofruar nga vetëm 3.2 për qind e shoqërive ligjore të anketuara. Ka edhe shërbime të tjera që ofrojnë kompanitë (d.m.th. ndërmjetësimi), të cilat përbëjnë 16.9 për qind të të gjitha rasteve.

Figura 13: Shërbimet kryesore të ofruara nga kompanitë e shërbimeve ligjore (% e rasteve)

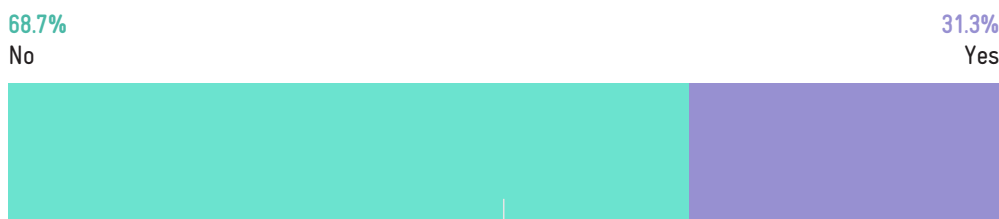
Gjetjet e anketës mbi punësimin tregojnë se 78,3 për qind e kompanive ligjore të anketuara kanë nga një deri në tre persona të punësuar, 15,7 për qind nga katër në shtatë dhe vetëm 6 për qind më shumë se tetë persona të punësuar (shih Figurën 14). Mesatarisht, ata punësojnë (përfshirë pronarët) 2.47 persona. Kjo shifër korrespondon me atë të krijuar nga burimet administrative (shih seksionin 4). Pothuajse gjysma e kompanive të anketuara janë kompani me një person; kompania më e madhe e anketuar punëson jo më shumë se dhjetë persona.

Figura 14: Shpërndarja e punësimit, në %

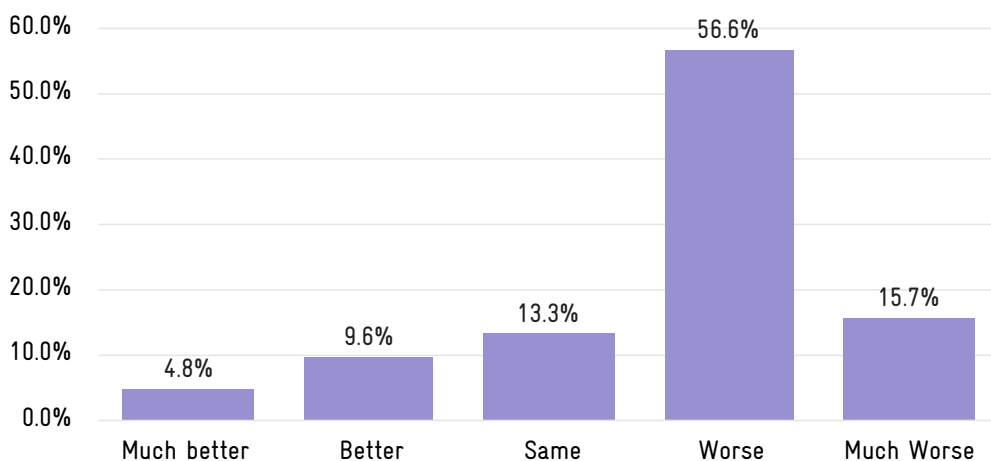
Në pyetjen nëse kanë bashkëpunim me bashkëpunëtorët ndërkombëtarë në ofrimin e shërbimeve të tyre, afër një e treta e kompanive të anketuara thanë po (shih Figurën 15). Pothuajse të gjitha në këtë grup janë kompani që ofrojnë përfaqësim ligjor.

Figura 15: Bashkëpunimi me bashkëpunëtorët ndërkombëtarë në ofrimin e shërbimeve (në %)

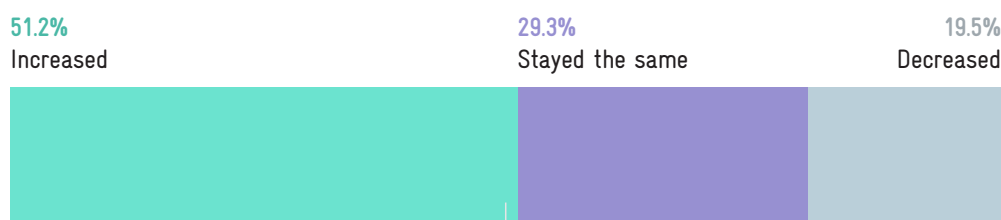
Në pyetjen për nivelin e konkurrencës së sektorit në Kosovë në krahasim me BE-në, shumica e kompanive ligjore të anketuara (72.3 për qind) e perceptojnë atë si “më të keq” ose “shumë më keq”. Nga ana tjetër, 14.5 për qind e kompanive e perceptojnë atë si “më të mirë” ose “shumë më mirë”, ndërsa pjesa tjetër besojnë se nuk ka dallim (shih Figurën 16).

Figura 16: Niveli i perceptuar i konkurrencës së sektorit në krahasim me BE-në (në %)

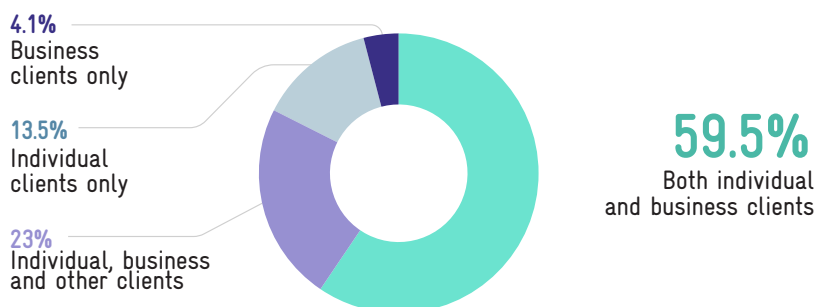
Sektori duket se ka rikuperuar rënien e qarkullimit të vitit 2020 (shih Seksionin 4) që ndodhi për shkak të shpërthimit të pandemisë dhe kufizimeve që pasuan. Nga të gjitha kompanitë e anketuara, 51.2 për qind deklaruan se kanë pësuar rritje të xhiros në vitin 2021 krahasuar me vitin 2019 me një magnitudë mesatare prej 37 për qind. Nga ana tjetër, 29.3 për qind e kompanive nuk raportuan ndryshime në xhiro, ndërsa 19.5 për qind deklaruan se kishin një rënie me një magnitudë mesatare prej 33 për qind (shih Figurën 17).

Figura 17: Ndryshimi i qarkullimit në 2021 krahasuar me 2019 (në %)

Siç përshkruhet në Figurën 18 Struktura e klientelës për 59.5 për qind të kompanive të anketuara përbëhet nga individë dhe biznese; 23 për qind, përveç shërbimit të klientëve individualë dhe të biznesit, raportuan se kishin edhe klientë të tjerë (d.m.th. institucione publike). Kompanitë me vetëm klientë individualë ose klientë biznesi përbëjnë një pjesë më të vogël; Konkretisht, ato me klientë individualë përbëjnë vetëm 13.5 për qind të totalit, ndërsa ato me klientë biznesi përbëjnë vetëm 4.1 për qind të totalit. Avokatët kanë një numër mesatar të klientëve individualë që qëndron në 63.2 dhe klientët e biznesit në 14.5. Për kompanitë e tjera ligjore, veçanërisht noterët, numri i saktë i klientëve ishte i vështirë për t'u përcaktuar pasi ato kanë një bazë të madhe klientele që arrin në mijëra në shumë raste.

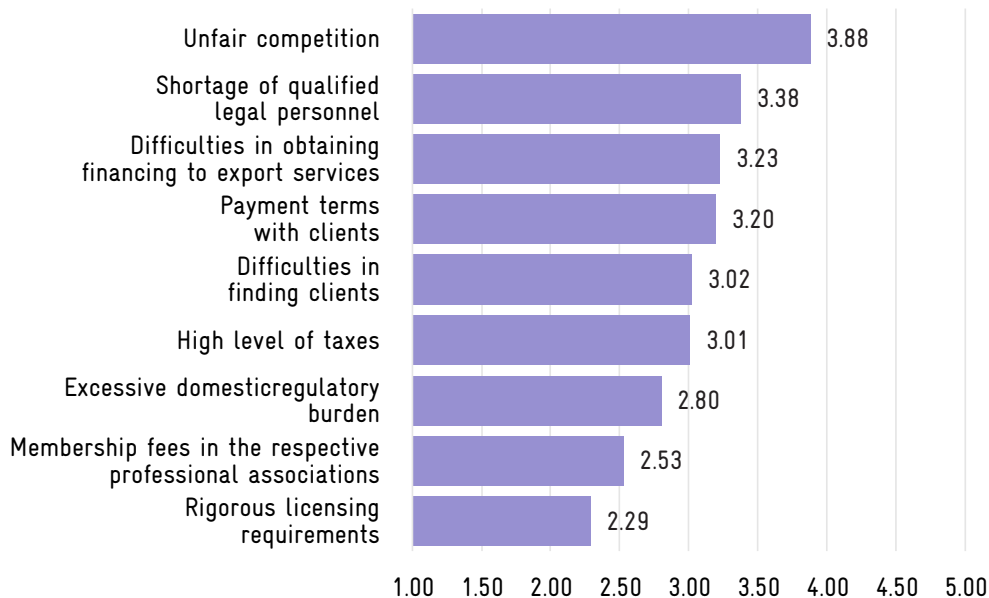
Figura 18: Shpërndarja sipas llojit të klientëve (në %)

Më tej në anketë, kompanitë ligjore janë pyetur për dobësitë apo sfidat kryesore që karakterizojnë sektorin e shërbimeve ligjore. Dobësia (sfida) e parë më e përmendur sipas kompanive të anketuara është e natyrës ekzogjene (e lidhur me kërkesën). Ka të bëjë me joefikasitetin e gjyqësorit në përgjithësi, përkatësisht zgjatjen e panevojshme të çështjeve në gjykata, e cila duket se ndikon shumë në efikasitetin e avokatëve dhe aftësinë e tyre për të performuar mirë. Sipas një të anketuari, një procedurë civile e rastësishme në Gjykatën Themelore të Prishtinës mund të zgjasë deri në tetë vjet derisa rasti të mbyllet. Sfida e dytë më e përmendur më shpesh është konkurrenca e pandershme. Kjo çështje paraqitet kryesisht në shërbimet e përfaqësimit ligjor, ku duket se ka avokatë që performojnë më mirë jo për shkak të cilësisë së punës së tyre, por për shkak të lidhjeve të ngushta që kanë krijuar me gjyqtarë të caktuar. Mungesa e specializimit dhe profesionalizmit në ofrimin e shërbimeve ligjore, pasiguria në punë, dhe tarifat e ulëta të avokatëve janë disa dobësi (sfida) të tjera të përmendura shpesh. Një dobësi e rëndësishme për shërbimet noteriale është numri i pamjaftueshëm i noterëve me pasoja monopolistike.

Përveç pyetjes për dobësitë (sfidat) e sektorit, kompanive iu prezantua një listë e pengesave të mundshme dhe iu kërkua t'i vlerësojnë ato në një shkallë nga 1 në 5, ku 1 do të thotë aspak pengesë dhe 5 do të thotë një pengesë e madhe. Figura 19 tregon renditjen e pengesave në bazë të normave mesatare. Pengesa më e rëndë e perceptuar nga kompanitë e anketuara është “konkurrenca e pandershme”, e ndjekur nga “mungesa e personelit juridik të kualifikuar” dhe “vështirësitë në marrjen e financimit për shërbimet e eksportit”. Një gjetje interesante këtu është se “kërkesat rigoroze të licencimit” shihen nga ofruesit e shërbimeve ligjore si pengesa më pak serioze.

Figura 19: Renditja e pengesave sipas kompanive ligjore (pika mesatare)

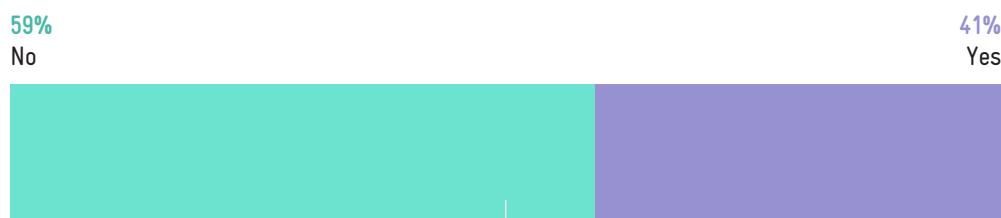

Kompanive iu kërkua gjithashtu të listonin dhe përpunonin tre ndërhyrje që do të përmirësonin sektorin e shërbimeve ligjore. Më poshtë janë ndërhyrjet kryesore të propozuara. Vini re se në këtë rast rendi nuk pasqyron nivelin e rëndësisë.

- Rritja e numrit të noterëve të licencuar
- Të vendosen tarifa më të larta ex officio
- Përmirësimi i efikasitetit të gjyqësorit
- Bëjeni rregullimin e shërbimeve ligjore më kërkuese për të përmirësuar profesionalizmin
- Rritja e transparencës në pagesën e shërbimeve ligjore
- Sigurimi i edukimit dhe trajnimit më të mirë në lëndët juridike
- Mos lejimi i gjyqtarëve në pension të marrin licencën e avokatit për të shmangur konfliktin e interesit
- Zhvillimi i mekanizmave që lejojnë një vlerësim të drejtë dhe objektiv të performancës
- Të bëhet një ndarje më e rreptë e detyrave dhe përgjegjësiave ndërmjet profesioneve të lira ligjore
- Mbështetja e zhvillimit të lidhjeve ndërmjet avokatëve për të krijuar paketa të shërbimeve të shumta ligjore
- Futja e moshës së pensionit për avokatët
- Ndryshimi i kodit të etikës për avokatët për t'i lejuar ata të kërkojnë klientë përmes reklamave

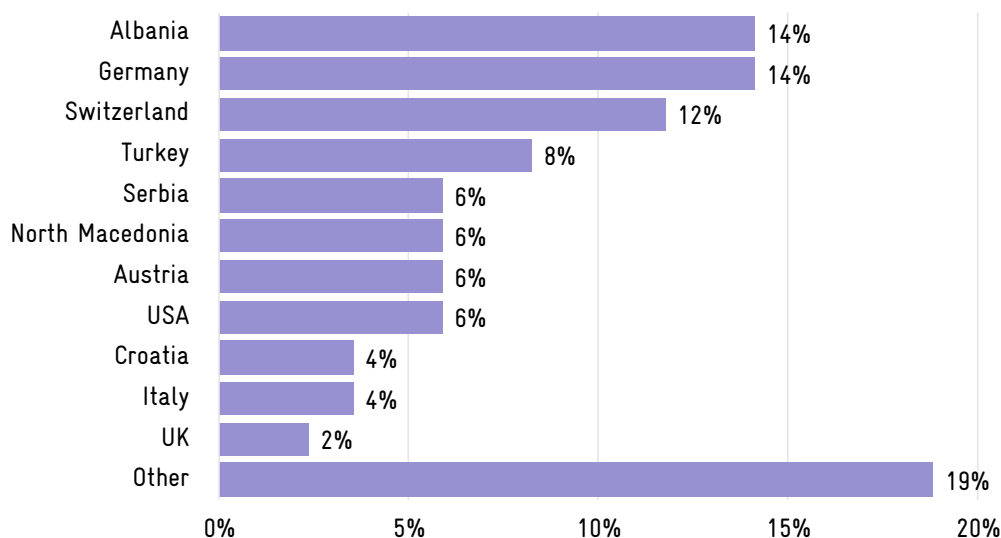
Me kusht që Banka Qendrore e Kosovës (BQK) ende nuk prodhon të dhëna për tregtinë e shërbimeve të ndara në nivel të shërbimeve ligjore, ishte e nevojshme që në pyetësor të përfshihej një sërë pyetjesh që masin aspektet tregtare, në veçanti eksportet. Një gjetje e rëndësishme në këtë pjesë është se 41 për qind e kompanive të anketuara kanë klientë jashtë vendit (shih Figura 20), me një numër mesatar që qëndron në 11.6. Mesatarisht, klientët e huaj përbënin 19.8 për qind të xhiros në kompanitë ligjore eksportuese në vitin 2021, nga 17.8 për qind në vitin 2019. Një zbërthim i të dhënave zbulon se kompanitë me më shumë persona të punësuar kanë më shumë gjasa të angazhohen në eksportet e shërbimeve ligjore. Llojet më të zakonshme të shërbimeve të ofruara për të huajt përfshijnë konsulencën ose këshillimin ligjor, ndihmën në hartimin e kontratave, përfaqësimin ligjor para gjykatave të Kosovës dhe regjistrimin e markave tregtare ose patentave. Në rastin e përmbarimit privat, shërbimi më i shpeshtë për të huajt është mbledhja e borxhit nga debitorët vendas.

Figura 20: Kompanitë ligjore me klientë jashtë vendit (në %)

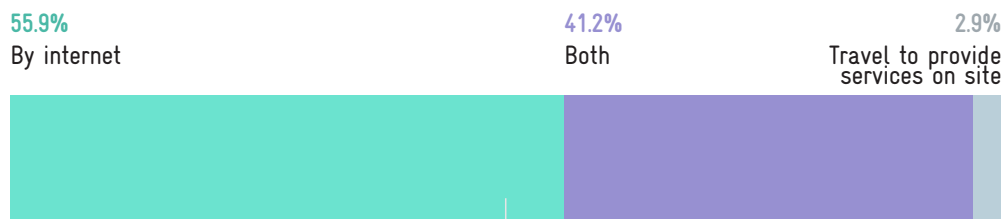

Një ndarje e klientëve sipas origjinës së tyre zbulon se ata nga Shqipëria dhe Gjermania janë në krye të listës me 14 për qind në secilin rast; pasuar nga ato nga Zvicra (12 për qind) dhe Turqia (12 për qind). Për të parë vendet e tjera së bashku me pjesën e tyre, referojuni Figurës 21.

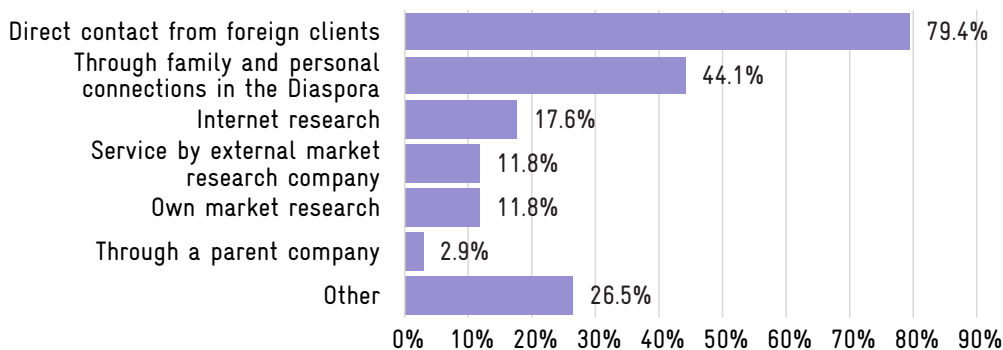
Figura 21: Klientela e huaj sipas vendit të origjinës (në %)

Më tej, gjetjet e sondazhit tregojnë se 55.9 për qind e kompanive të anketuara ofrojnë shërbimet për klientët në bord përmes internetit, vetëm 2.9 për qind udhëtojnë për t'i takuar ata dhe 41.2 për qind i bëjnë të dyja (shih Figurën 22).

Figura 22: Mjetet e ofrimit të shërbimeve (në %)

Sa i përket mjeteve më të zakonshme të identifikimit të klientëve jashtë vendit, kompanitë thonë se klientët e huaj i kontaktojnë drejtpërdrejt në 79.5 për qind të rasteve. Lidhjet familjare ose personale në diasporë (44.1 për qind) është një tjetër mënyrë e zakonshme që kompanitë identifikojnë klientët. Mjete të tjera për të gjetur klientë jashtë vendit janë përshkruar në Figurën 23. Vini re se kjo ishte një pyetje me shumë përgjigje; kjo është arsyeja pse totali e kalon 100 për qindshin.

Figura 23: Mjetet e përdorura për të identifikuar klientin (në % të rasteve)

Kompanive të anketuara (jo vetëm atyre eksportuese) iu kërkua të listonin barrierat kryesore që i pengojnë ata të shesin shërbimet e tyre jashtë vendit ose të rrisin shitjet e tyre me klientët e huaj. Licencimi kufizues i kërkuar nga juridiksionet e huaja, mungesa e një regjimi pa viza, gjuha, vështirësitë në gjetjen e klientëve dhe mungesa e lidhjeve të biznesit janë barrierat më të përmendura në këtë drejtim.

Në fund, kompanive iu kërkua të tregonin politikat kryesore të nevojshme për të mbështetur kompanitë e sektorit në përpjekjet e tyre për të ofruar shërbime për klientët jashtë vendit. Më poshtë janë përshkruar sugjerimet më të rëndësishme:

- Ofrimi i trajnimeve që mbulojnë dallimet ndërmjet legjislacionit të Kosovës dhe legjislacionit në tregjet përkatëse të huaja
- Ndërtimi i bashkëpunimit me shoqatat e huaja dhe lehtësimi i njohjes reciproke
- Organizimi i takime dhe seminareve që ndihmojnë ofruesit lokalë të shërbimeve ligjore të krijojnë bashkëpunim të vazhdueshëm me klientët e biznesit të huaj
- Zhvillimi i një bazë të dhënash të profesionistëve ligjorë me portofolin e tyre të shërbimeve
- Angazhimi i misionëve të huaja diplomatike për të ofruar mbështetje në kërkimin e klientëve të huaj
- Ndërtimi i një platformë që ofron informacion mbi kërkesat e tregut për shërbime ligjore
- Ndërtimi i rrjeteve me ekspertë nga rajoni dhe BE-ja

7. Përfundime dhe rekomandime

Ligjet dhe rregulloret përbëjnë themelet e një ekonomie të begatë, duke luajtur një rol vendimtar në mbrojtjen e të drejtave të qytetarëve, bizneseve dhe institucioneve. Një sektor i shëndoshë dhe efektiv i shërbimeve ligjore është kritik për zbatimin e ligjeve dhe rregulloreve dhe është thelbësor për arritjen e zhvillimit të harmonishëm ekonomik.

Në Kosovë, sektori i shërbimeve ligjore përbën vetëm 0.24 për qind të ekonomisë së vendit. Kjo përqindje është vetëm gjysma e mesatares së BE-së. Nga ana tjetër, kontributi i këtij sektorit në punësim është më i lartë, duke zënë rreth 1 për qind. Kosova ka afërsisht një firmë juridike për një mijë banorë të moshës 15-64 vjeç. Kjo shifër është nën mesataren e BE-së, ku dendësia e ndërmarrjeve është dy herë më e lartë, duke sugjeruar se Kosova ka mjaft hapësirë për të rritur numrin e firmave ligjore dhe përmes kësaj konkurrencen. Për më tepër, Kosova duket të ketë produktivitet të ulët të punës në sektorin e shërbimeve ligjore, duke pasur një nivel produktiviteti gjashtë herë më të ulët se ai në BE.

Në përgjithësi, legjislacioni që rregullon sektorin e shërbimeve ligjore nuk paraqet ndonjë pengesë të veçantë në raport me ato që gjenden në shtetet anëtare të Bashkimit Evropian për shtetasit e huaj. Pra, mund të themi se legjislacioni i Kosovës në këtë sektor ndjek, në shumicën e rasteve, praktikat e shteteve anëtare të BE-së.

Megjithatë, disa aspekte si procedurat e licencimit, thjeshtimi i procedurave administrative dhe të ngjashme duhet të ndryshohen ose plotësohen në disa fusha. Ndryshimet duhet të jenë gjithmonë në përputhje me kërkesat që rrjedhin nga ligji për shërbimet, konkretisht nenet 6 - 12 të ligjit për shërbimet.

Ndryshimet e mundshme të ligjit për avokatinë duhet të pasohen me nxjerrjen apo miratimin e të gjitha akteve të brendshme të Odës së Avokatëve të Kosovës në përputhje me ligjin e ri.

Me rëndësi të veçantë është hartimi dhe miratimi i rregullores së re për Licencimin e Avokatëve të Huaj në Kosovë nga Oda e Avokatëve të Kosovës. Hartimi i një rregulloreje të tillë duhet të bëhet në përputhje me Ligjin për Avokatinë si dhe në përputhje me dispozitat e ligjit për shërbimet (ligji që zbaton direktivën e shërbimeve të BE-së) si dhe në përputhje me Direktivën për Shërbimet e Avokatëve 77/249/EEC.

Për sa i përket rregullimit të profesioneve të lira juridik, mund të konstatohet se nga pikëpamja juridike ato janë në përputhje me standardet e avancuara nga shtetet anëtare të BE-së si dhe në përputhje me standardet e BE-së, kudo që këto standarde ekzistojnë në nivel të BE-së (d.m.th. shërbime noteriale, shërbime ndërmjetësimi, etj.).

Një anketë me ofruesit e shërbimeve ligjore është kryer për të pasuruar më tej analizën. Shërbimet ligjore më të zakonshme të ofruara në Kosovë, sipas anketës, përfshijnë përfaqësimin ligjor dhe konsulencën/këshillimin e përgjithshëm ligjor, të ndjekura nga noterët dhe shërbimet private të përmbarimit. Dy të tretat e kompanive u shërbejnë klientëve individualë dhe të biznesit. Për sa i përket bashkëpunimit ndërkombëtar, afër një e treta e kompanive të anketuara (pothuajse të gjitha juristë) deklarojnë se bashkëpunojnë me bashkëpunëtorët ndërkombëtarë në ofrimin e shërbimeve të tyre. Shumica dërrmuese e kompanive të anketuara ndajnë mendimin se niveli i konkurrencës së sektorit në Kosovë është më i keq ose shumë më i keq në krahasim me BE-në.

Sfida e përmendur më së shpeshti rezulton të jetë e jashtme për sektorin, por me implikime të thella. Ka të bëjë me joefikasitetin e gjyqësorit, përkatësisht me zvarritjen e panevojshme të lëndëve në gjykata. Ky joefikasitet, i cila në thelb bie në anën e kërkesës, duket se ndikon negativisht në aftësinë e avokatëve për të performuar mirë. Mungesa e specializimit dhe profesionalizmit në shërbimet ligjore, pasiguria në punë dhe tarifat e ulëta të avokatëve janë sfida të tjera të nënvizuara. Një sfidë e rëndësishme për shërbimet noteriale është numri i pamjaftueshëm i noterëve, gjë që ka prodhuar tendenca monopoliste në treg për këto shërbime.

Duke qenë se nuk ka të dhëna zyrtare për eksportet për shërbimet ligjore, sondazhi kishte synimin të hedhë pak dritë edhe mbi këtë temë. Gjetjet tregojnë se mbi 41 për qind e kompanive të anketuara kanë klientë jashtë vendit, kryesisht në Shqipëri dhe Gjermani. Klientët e huaj përbëjnë një të pestën e qarkullimit të kompanive ligjore eksportuese. Shërbimet më të zakonshme të ofruara për këta klientë përfshijnë konsulencën ose këshat ligjore, ndihmën në hartimin e kontratave, përfaqësimin ligjor para gjykatave të Kosovës dhe regjistrimin e markave tregtare ose patentave. Kompanitë e anketuara identifikojnë disa pengesa që i kufizojnë ata t'i shesin shërbimet e tyre jashtë vendit ose të rrisin shitjet e tyre me klientët e huaj. Licencimi rigoroz i në juridiksionet e huaja, mungesa e një regjimi pa viza, gjuha, vështirësitë në gjetjen e klientëve dhe mungesa e lidhjeve të biznesit janë barrierat më të theksuara në këtë drejtim.

Rekomandimet kryesore të këtij raporti janë paraqitur më poshtë:

- Neni 40 i Ligjit për Avokatinë duhet të ndryshohet për të adresuar mospërputhjen ndërmjet paragrafit 1 dhe 4. Ky paragraf i referohet vetëm avokatëve që vijnë nga shtetet anëtare të BE-së dhe SHBA-së duke lënë anash vendet e EFTA-s.⁴⁷ Në të njëjtën mënyrë, statuti i OAK-së duhet të ndryshohet, pasi rregullon vetëm statusin e avokatëve apo kandidatëve nga shtetet anëtare të BE-së, duke lënë anash (ShBA-të dhe vendet e EFTA-s).
- Ligji për Avokatinë duhet të ndryshohet edhe kur është fjala për procedurën e licencimit të avokatëve; në vend të 1 viti duhet të jetë minimumi 3 vjet përvojë pune përkatëse.
- Ligji për Avokatinë duhet gjithashtu të ndryshohet për të përcaktuar dy kritere apo kërkesa administrative: së pari duhet të përcaktojnë qartë periudhën deri në të cilën një person mund të licencohet si avokat për të ushtruar profesionin e avokatit në Republikën e Kosovës dhe e dyta, deri në cilën moshë një avokat mund të ushtrojë profesionin e avokatit.
- Dispozitat e Ligjit për Avokatinë që kanë të bëjnë me aspektet procedurale administrative duhet të harmonizohen më tej me Ligjin për Shërbimet, në veçanti me nenet 6 deri në 12 të Ligjit për Shërbime;
- Rregullorja e re për Licencimin e Avokatëve të Huaj në Kosovë duhet të përgatitet gjithmonë në përputhje me Ligjin për Shërbimet (neni 6 deri 12) dhe direktivat e BE-së për avokatët.

47 Shënim: Ndryshimi i një neni të tillë bëhet edhe më i nevojshëm në këtë moment, sidomos kur Kosova është proces negociatash për nënshkrimin e marrëveshjes me vendet e EFTA-s.

- Duhet të vendosen tarifa më të larta për avokatët ex officio dhe të eliminohen mospërputhjet e tjera të mundshme të pajustificueshme në tarifat për avokatët.
- Duhet të zhvillohet një mekanizëm që lejon një vlerësim të drejtë dhe objektiv të performancës së praktikuesve ligjorë.
- Firmat ligjore, veçanërisht ato që merren me çështje penale, duhet të inkurajohen të investojnë në teknologjitë e sigurisë së të dhënave për të mbrojtur të dhënat e klientëve të tyre; përveç kësaj, firmat ligjore duhet të inkurajohen të specializohen në ofrimin e shërbimeve të konsulencës ligjore kundër krimit kibernetik, pasi ka një nevojë në rritje për shërbime të tilla.
- Kodi i etikës i OAK-së duhet të ndryshojë për të lejuar avokatët të promovojnë firmat e tyre dhe shërbimet e ofruara duke mbajtur kufizime minimale në zonat e ndjeshme.
- Numri i noterëve duhet të rritet për të garantuar konkurrencë të ndershme dhe ofrim më të mirë të shërbimeve.
- Firmat ligjore duhet të inkurajohen që të futen në rrjete ligjore për të ndërkombëtarizuar biznesin e tyre.
- Sesionet e trajnimit mbulimi i dallimeve ndërmjet legjislacionit të Kosovës dhe legjislacionit në tregjet e huaja përkatëse duhet të organizohet sistematikisht për të përmirësuar kapacitetet për eksportin e shërbimeve.
- Duhet të organizohen rregullisht takime dhe seminare që ndihmojnë ofruesit e shërbimeve ligjore vendase të krijojnë bashkëpunim të vazhdueshëm me klientët e huaj të biznesit.
- Misionet diplomatike të huaja duhet të angazhohen për të ofruar mbështetje për ofruesit e shërbimeve ligjore në kërkimin e tyre për klientët e huaj.
- Duhet të zhvillohet një platformë që ofron informacion mbi dinamikën e kërkesës së tregut për shërbime ligjore.

8. Anekset

— Aneks 1: Lista e palëve të interesuara të intervistuar

Emri i institucionit	Personi kontaktues	Orari i Takimeve
Departamenti i Profesioneve të Lira, Ministria e Drejtësisë	Elbasan Dervishaj, Përgjegjës Reparti	15 dhjetor 2021
Oda e Avokatëve të Kosovës (OAK)	Besim Curri, Drejtor Ekzekutiv Besim Abdullahu, zyrtar për komunikim Albulena Ukimeraj, Koordinatore e Qendrës së Trajnimit	22 dhjetor 2021
Oda e Noterëve të Republikës së Kosovës	Aliriza Beshi, kryetar Erdon Gjinolli, Sekretar i Përgjithshëm	24 dhjetor 2021
Dhoma e Përmbauesve Privatë	Arben Gashi, kryetar	24 dhjetor 2021

— Aneks 2: Pyetësor

A. Informacion i përgjithshëm

- Emri i kompanisë: _____
- Emri i pronarit(ve): _____
- Komuna: _____
- Lloji i biznesit/kompanisë [Statusi ligjor]:
 - Biznes individual
 - Ortakëri e Përgjithshme
 - Ortakëri e kufizuar
 - Shoqëri me përgjegjësi të kufizuar
 - Shoqëri aksionare
- Statusi i personit që plotëson pyetësin:
 - Pronar
 - Menaxher
 - Të dyja
 - Te tjera (ju lutem specifikojini: _____)
- Viti i themelimit: _____

7. Ju lutemi zgjidhni shërbimet kryesore të ofruara nga kompania juaj.
[Shënim: Më shumë se një përgjigje është e mundur!]
- a. Përfaqësim ligjor
 - b. Shërbime noteriale
 - c. Shërbimet e përmbarimit privat
 - d. Administrata e falimentimit
 - e. Shërbime ndërmjetësimi
 - f. Konsulencë/këshille e përgjithshme ligjore
 - g. Të tjera (ju lutem specifikojeni: _____)

B. Struktura dhe Performanca e Përgjithshme

8. Pronësia në kompaninë tuaj është:
- a. Vetëm vendase
 - b. Vetëm e huaj
 - c. E përzier
9. Sa punonjës (përfshirë ju) ka kompania juaj? Ju lutemi vendosni numrin: _____
10. A keni ndonjë lloj bashkëpunimi me bashkëpunëtorët ndërkombëtarë në ofrimin e shërbimeve tuaja?
- a. Jo
 - b. Jo
11. Si do ta krahasonit nivelin e konkurrencës (çmimin dhe cilësinë) e shërbimeve ligjore në Kosovë me shërbimet e ngjashme të ofruara në BE?
- a. Shumë më mirë
 - b. Më mirë
 - c. Njësoj
 - d. Më keq
 - e. Shumë më keq
12. Krahasuar me vitin 2019, si ka ndryshuar xhiroja e kompanisë suaj në vitin 2021?
- a. Rritur: _____%
 - b. Ulur: _____%
 - c. Nuk ka ndryshim

13. Sa punonjës (përfshirë ju) ka kompania juaj?

- a.** Klientë individualë (nëse është e aplikueshme): _____
- b.** Klientë biznesi (nëse aplikohet): _____
- c.** Klientë të tjerë (nëse aplikohet): _____

14. Ju lutem, a mund të rendisni deri në tri PIKA TË FORTA që karakterizojnë sektorin e shërbimeve në Kosovë?

- a.** _____
- b.** _____
- c.** _____

15. Ju lutem, a mund të rendisni deri në tri PIKA TË DOBËTA që karakterizojnë sektorin e shërbimeve ligjore në Kosovë?

- a.** _____
- b.** _____
- c.** _____

16. Si do ta vlerësonit sa vijon në një shkallë nga 1 deri në 5, ku 1 - aspak pengesë, dhe 5 - një pengesë e madhe?

1. Barrë e tepërt rregullatore të brendshme	1	2	3	4	5
2. Kërkesa rigorozë për licencim	1	2	3	4	5
3. Kushtet e pagesës me klientët	1	2	3	4	5
4. Niveli i tatimeve	1	2	3	4	5
5. Vështirësi në marrjen e financimit për ofrimin e shërbimeve ndërkombëtare	1	2	3	4	5
6. Mungesa e personelit juridik të kualifikuar	1	2	3	4	5
7. Vështirësi në gjetjen e klientëve	1	2	3	4	5
8. Kuota e anëtarësimit në shoqatat profesionale përkatëse	1	2	3	4	5
Të tjera (specifikoni):	1	2	3	4	5

17. Ju lutemi renditni dhe elaboroni tri ndërhyrje që do të përmirësonin shërbimet ligjore në Kosovë:

- a.** _____
- b.** _____
- c.** _____

C. Tregti (Eksport i Shërbimeve Ligjore)

18. A ka kompania juaj klientë jashtë vendit?
- a. Po, specifikoni numrin _____
 - b. Jo
19. Vetëm për kompanitë me klientë jashtë vendit] Çfarë shërbimesh specifike u ofron kompania juaj klientëve jashtë vendit?
- a. _____
 - b. _____
 - c. _____
20. Vetëm për kompanitë me klientë jashtë vendit] Si u ofron kompania juaj shërbime klientëve jashtë vendit?
- a. Udhëtoni për të ofruar shërbime në vend
 - b. Me anë të internetit
 - c. Të dyja
21. Vetëm për kompanitë me klientë jashtë vendit] Sa ishte pesha e xhiros nga klientët e huaj në xhiron e përgjithshme të kompanisë suaj në vitet në vijim?
- a. 2019 _____ %
 - b. 2020 _____ %
 - c. 2021 _____ %
22. Vetëm për kompanitë me klientë jashtë vendit] Ju lutemi mund të specifikoni kombësitë e klientëve tuaj jashtë vendit?
- a. _____
 - b. _____
 - c. _____
 - d. _____
23. Vetëm për kompanitë me klientë jashtë vendit] Si i identifikon kompania juaj klientët në tregjet e huaja? [Shënim: Më shumë se një përgjigje është e mundur.]
- a. Hulumtimi i vetë tregut
 - b. Shërbim nga kompani e jashtme e kërkimit të tregut
 - c. Përmes lidhjeve familjare dhe personale në diasporë
 - d. Hulumtimi në internet
 - e. Panaireset tregtare
 - f. Kontakt i drejtpërdrejtë nga klientët
 - g. Përmes një kompanie mëmë
 - h. Të tjera (ju lutem specifikojeni: _____)

- 24.** Ju lutem, a mund të rendisni tre pengesa kryesore që ju pengojnë të ofroni shërbimet tuaja jashtë vendit ose të rrisni/zgjeroni biznesin tuaj me klientët jashtë?

a. _____

b. _____

c. _____

- 25.** Cilat politika të brendshme mund të kërkohen për t'ju mbështetur në përpjekjet tuaja për të ofruar shërbime për klientët jashtë vendit dhe çfarë ndikimi do të kenë ato në biznesin tuaj?

Përgjigje e hapur:

